Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Anton Jakobsen.

Sæby Købstad.

Beskrevet

til Underholdning og Vejledning for den

Fremmede, der besøger Byen.

SÆBY

FORFATTERENS FORLAG

V. DITZEL, BOGTR., HJØRRING.

1906

Albert Kindt,
Vett & Wessels Udsalg.
Sæby.

Hotel „Harmonien“,

Sæby,
1ste Kl. Hotel, beliggende paa Torvet,
anbefales de ærede Rejsende og Turister.
Table d'hôte Kl. 12½.
Hotellets Vogn møder ved alle Tog.
HARALD HOFFMANN.

Anton Jakobsen,

Sæby Bog- og Papirhandel, Grønnegade.

Prospektkort i største Udvalg.
Alle Slags **Papirvarer, Nips m. m.**

ANTON JAKOBSEN

SÆBY KØBSTAD

BESKREVET

TIL UNDERHOLDNING OG VEJLEDNING SÆRLIG FOR DEN FREMMEDE SOM BESØGER BYEN

SÆBY
FORFATTERENS FORLAG
1906.

FORTALE

Formaalet med efterfølgende korte Beskrivelse af Sæby Købstad er at give de mange, der paa kortere eller længere Tid besøger Byen, et Omrids af dens Historie, dels til Underholdning og dels for at imødekomme det Ønske, de fleste nære om at kende mere til det Sted, hvor de opholder sig, end netop det nutidige og dagligdags.

Tillige skulde den tjene som Vejleder for den Fremmede ved at give Svar paa de almindeligste af de Spørgsmaal, han vil stille og maa have besvaret for at have Fornøjelse, Nytte og Adspredelse af Opholdet i vor lille By.

Sæby, den 15. December 1906.

ANTON JAKOBSEN.

Skatten i Gedebjerg.

Den første Befolkning af Jylland har uden al Tvivl fundet Sted langs Østkysten. Vore Forfædre ernærede sig den Gang af Jagt og Fiskeri, og Østkysten med sine store Urskove og sine mange og dybe Fjorde og Aaer, frembød gode Betingelser for et fiskende og jagende Folkefærd, og ligeledes frembød i Vikingetiden de samme Kyster gode Betingelser for Vikingefærd. Paa deres lette Skibe eller Baade sejlede disse „Havets frie Sønner" op ad Datidens dybe Aaløb, der bugtede og snoede sig i Urskovens Dyb, og saaledes afgav godt Gemme for Vikingerne til i Fred og Ro i Vinterens Løb at kunne nyde Krusets og Fadets Glæder og opfriske Bedrifterne fra Sommerens Færd ved Sang og Samtale.

Sæby Aa har sikkerlig i denne Tid spillet en Rolle, al den Stund det er bekendt, at Vandstanden i gamle Dage stod langt højere i vore Aaløb end nu om Stunder. Og Datidens Beboere ved Sæby Aa har sandsynligvis vugget sig paa dens Strøm langt ind i Landet. Et Sagn ved da ogsaa at fortælle, at der i gamle Dage boede en Vikingehøvding paa Gedebjerg ved Sæby, hvor hans Skatte skulde være nedgravet og endnu ligge der den Dag i Dag.

Byens og Navnets Oprindelse.

Byens første Oprindelse skyldes aabenbart i første Linie Aaen og Havet. Efter gammelt Sigende skal den oprindelig have udgjort to Byer, en Fiskerby ved Havet øst for Kirken, og en Bondeby vest for Kirken, og hørte i den katolske Tid under de Børglum Bisper, der brugte Pladsen som Lade- og Losseplads for alt det Salt, der for Bispestolens Regning tilvirkedes paa Læsø, en Vare der i gamle Dage var en vigtig Handelsartikkel, og tillige som Udskibningsplads for de Produkter, Bispestolen fik i Ydelser, som Tiender o. l. af Egnen omkring Sæby, og hvad der tilvirkedes og produceredes paa de Bispestolen tilhørende Gaarde, som Sæbygaard m. fl. Og saaledes bidrog de Børglum Bisper til, at Byen voksede ud over det at være en almindelig Fiskereller Bondeby, saa den allerede tidlig stod i Rang med en Købstad.

Om Navnets Udledelse kan temlig sikkert anføres, at efterdi den ligger ved Søen, Kattegat, saa har Beliggenheden givet den Navn af: Byen ved Søen eller Søby, som saa senere ved Omskrivning er bleven forandret til: Seebye eller Sebye, som den benævnes i de ældste Dokumenter, der haves om den; senere er dette Navn saa atter bleven omskrevet til Sæby.

Byens første Privilegier.

Hvornaar Byen har faaet Købstadret, vides vel næppe til fulde. Antagelig har Biskopperne af Børglum, der var Stedets Patron, til at begynde med givet den Købstadret og senere ved Forbøn faaet samme stadfæstet hos Kongen og Rigsraadet.

Saaledes nævnes i den gamle Aalborgske Pappegøje-

Gildesbog Navnet Oluf Jenssøn, Borgmester i Sæby 1465. Men det ældste kongelige Privilegium, som Byen har, og man ved af at sige, er af Kong Frederik d. I. givet paa Københavns Slot Laurentidag (10. August) 1524 for, som det deri hedder„ . . . . . Troskab og villigen Tjeneste, som os elskelige verdige Fader med Gud, Hr. Stygge Krumpen, Biskop i Børglum, os og Danmarks Rige her til gjort haver . . . ." Dette Privilegium blev saa nogle Aar efter stadfæstet og forbedret af samme Konge og Danmarks Riges Raad paa en almindelig Herredag, der holdtes i Nyborg 1528, og atter igen stadfæstet af de efterfølgende Konger. Den 11. November 1525 fik Sæby sin egen Byret, given af Byens Patron, Stygge Krumpen i Børglum. Denne indledes saaledes: „Vi Stygge Krumpen, med Guds Naade Biskop i Børglum, gør alle vitterligt, at for den villige, tro Tjeneste, Huldskab, Mandskab, Hjælp, Trøst, Bistand og Underdanighed, som vore og Børglum Biskopdoms tro Tjenere og Undersaattere, Borgmester, Raadmænd, og menige Borgere udi Mariested, der og kaldes Sæby, os vore Forfædre og Børglums Stift hertil daglig gjort og bevist haver, og herefter os, vore Efterkommere og Børglum Stift, troligen gøre, bevise, maa og skal, da haver vi undt, givet osv."

Som det ses, var Byen ikke da nogen „Kongelig Købstad," idet al Skat og Oppebørsel tilligemed Sagefald efter den givne Byret gik i Bispens Kasse, og den blev det ikke heller de første Aar efter Reformationen 1536. Nok blev da al Bispedømmets Gods inddraget under Kronen, og Sæby med, men det ser ud til, at Byen under en eller anden Form var bleven solgt eller overdragen til den rige Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup, der 1540 købte Birkelse af Kronen og ved Købebrevet paa dette Gods, der ligeledes havde tilhørt Børglum, tilholdt sig at have faaet Sæby Købstad med som

„Birkelses Tilliggende"! Efter hans Død 1548 fravandtes Sæby hans Enke Ingeborg Drefeldt, og efter den Tid staar først Sæby Købstad i Kongelige Oppebørsler opført sammen med de øvrige af Landets Købstæder.

I Aaret 1606 benaadede Kong Christian d. IV. Byen med en Torvedag hver Lørdag, og 1609 gav han Byen et Marked, som skulde begynde den 2. og ende den 10. August, hvorimod det Marked, der hidtil havde været holdt i Hellum, skulde ophøre.

Klosteret.

Byens Trivsel og Anledningen til, at den fik kongelig Stadfæstelse paa sine Købstadrettigheder, kan antagelig ogsaa for en Del tilskrives Oprettelsen af et Kloster, der fik Navnet „Mariested Kloster" og blev et af de sidst oprettede Klostre her i Landet.

Borgmester i Sæby, Christen Lauritsen Rhuus har i et Manuskript, der opbevares i Sæby Præstegaard, efterladt sig en Del Optegnelser fra 1696 om Klosteret, Kirken, Skolerne, Hospitalerne m. m. I dette Manuskript hedder det:

„Kong Christian den I. lod stifte dette Kloster Anno 1469, og det af St. Birgitte Ordenen, den hellige Jomfru Maria og St. Birgitte til Ære. Det skulde været Kloster, mens Verden staar, men blev ej uden syv og tredsindstyve Aar".

I Hvidtfeldts Danmarkshistorie hedder det ligeledes under Aaret 1469, at da stiftede Kong Christian den I. Mariested Kloster af St. Birgitte Ordenen.

Alt dette er antageligt forkert.

I „Kirkehistoriske Samlinger", 4. Række, 1. Bind, viser Carl Neergaard klart og tydeligt, og de nu afdækkede Kalkmalerier i Kirken synes at bekræfte dette, at

Klosteret aldrig har tilhørt St. Birgitte Ordnen, men Tiggermunkenes Orden og nærmest været et Karmeliterkloster. Og det er vistnok lige saa sikkert, at det aldrig er stiftet af Kong Christian den I., men derimod stiftet og bygget af de Børglum Bisper, muligt at Kongen 1469 har stadfæstet dets Ordensregler, der synes nemlig at have været en Bestræbelse oppe blandt de Børglum Bisper for inden deres Bispedom at skabe en Handelsstad ved Søen, hvilket Datidens andre Bispedømmer besadde og Børglum manglede, og som vilde kunnet give Bispesædet Anseelse og Fordele. Hertil egnede Østkysten sig og Pladsen Sæby. Til dette Formaals Fremme vilde et Kloster kunne tjene, og derfor nød Sæby Bispestolens særlige Bevaagenhed, fik Byret, Købstadfriheder, der paa Bispens Forbøn blev stadfæstet af Kongen m. m., medens det øvrige Vendsyssel regeredes fra Bispestolen saa enevældigt og overmodigt, at endog selve Kong Frederik den I. til Ekspl. advarede Biskop Stygge om at fare frem med mere Lempe for ikke at afstedkomme en Opstand.

Efter at Klosteret var oprettet, fik Byen saavel som Kirken, maaske ved et Paabud, ogsaa Navnet „Mariested", hvilket Navn Byen beholdt, indtil Klosteret 1536 sank i Grus. Byen blev derefter igen kaldt med sit gamle Navn Sæby, men en Erindring har den beholdt fra den Tid, da den var helliget Jomfru Marie, idet den samtidig fik til Vaabenmærke: Jomfru Marie med Barnet paa Skødet, hvilket Byen endnu fører i sit Vaaben og Segl med Omskriften: Sigillum Sebiense.

Klosteret har ligget umiddelbart op mod Kirken og antageligt været sammenbygget med denne. Borgmester Rhuus, der var barnefødt i Sæby 1646, eller 110 Aar efter at Klosteret nedlagdes siger, at Klosteret var paa den Jord neden for Kirkegaarden, og han lod 1683 Grundstene af det opkaste og nedlægge i Byens Havn.

Traditionen siger fejlagtig, at Klosteret laa paa den anden Side Aaen paa den Mark, der kaldtes og endnu den Dag i Dag kaldes „Paradis" eller „Paradisets Have", og at det var forbundet med Kirken ved underjordiske Gange. Borgmester Rhuus siger i Tilslutning til dette sidste, at „ellers skal bemældte Kloster ikke have været et med de ringeste, saa som der af haver været hvelte Gange ind udi Kirken til de der endnu staaende mange Klosterbrødres Sæder og Stole".

Lige Syd for Byen ligger en høj, sandet og temmelig værdiløs Mark, der i Rhuus' Tid kaldtes med Navnet „Skærsilden", og Nord for Byen og Aaen ligger som meddelt en Mark, jævnt god, der kaldes „Paradis". Disse Benævnelser falder straks i Øjnene som noget ikke helt tilfældigt. Maaske har Byen her paa Foranledning af den papistiske Gejstlighed i sine Jorder ejet et Symbol paa Paradis og Skærsilden, adskilte ved et Svælg, Aaen; den ene frodig, maaske Have for Klosteret, og den anden øde og gold. Og som det jo var hin Tids Tro, at de fleste Mennesker først skulde lutres i Skærsilden, før de kunde komme i Paradis, saa er Skærsilden kommen til at ligge paa samme Side Svælget (Aaen) som Byen.

Under Navnet „Skærsilden" er denne Mark ikke kendt nu. Den benævnes nu „Pudses Bak", men Forbindelsen mellem de to Navne kan udledes deraf, at Ordet „Puds" eller „Bitte Puds" endnu den Dag i Dag er gængs Benævnelse for Fanden. Omskreven betyder „Pudses Bak" saaledes „Fandens Bak".

Som bekendt havde de katolske Klostre en vis Evne til at kunne forstaa at samle sig Liggendefæ, særlig Jordegods. Sæby Kloster synes ikke at have staaet tilbage i dette Stykke, thi i Forhold til den korte Tid, det bestod, og de faa Efterretninger, der haves om Klosteret, fik det samlet adskilligt, saaledes pantsatte

Jens Horn og Hans Horn 1472 til Klosteret en Eng beliggende i Understed Sogn for 4 Lybske Pendinge, 1484 gav Anne Horns, boende i Vrangbæk, til Sjælegave til Klosteret en Eng, liggende i Bredkær næst ved den Eng, som Jep Jensen gav vor Frue Kloster i Sæby. 1493 forpligtede Laurits Jensen, Prior i Mariested Kloster og menige Konventsbrødre sig til at holde to Sjælemesser om Ugen for St. Peders Alter i Klosteret for Fru Inger Thomesdatter og Thor Thomsens Sjæle, hvorfor de gav en rød Fløjels Korkaabe, en blaa Fløjels Messehagel, en Gaard i Hugdrup og en Gaard i Sæby. Samme Aar gav Maren Branches til Klosteret en Gaard i Skibtved i Understed Sogn og den nørre Saltkeddel ved Understed Strand, hvorfor Prioren skulde lade holde en evig Sjælemesse for det synderste Alter i St. Anna Kapel. 1495 gav Holger Eriksen Rosenkrands i sit Testamente 3 Rhinske Gylden til Klosteret.

Siden synes det at være gaaet tilbage for Klosteret, vel nok som en Følge af de mange Krige og Ufredstider, Landet hjemsøgtes af, thi 1536, Reformationsaaret, var Klosteret saa fattigt, at det ikke kunde opholde de tre sidste og eneste Munke, saa disse saa sig nødt til at overlevere Klosteret til Byen. Gavebrevet lyder saaledes :

„Vi efterskrevne: Broder Laurits Boysen, Forstander i Sæby Kloster, Broder Jens Nielsen og Broder Mads Madsøn, Gudsbrødre ibid, gør vitterlig med dette vort aabne Brev, at vi med vor frie Vilie, Samtykke og Beraadhu haver undt og opladt, og nu under og oplader disse efterskrevne Brevvisere: Søren Brun, Hans Nielsen, Borgmestere i fornævnte Sæby, og menige Raad ibid., paa Byens Vegne til Byens Behov Kloster og Klostervaaninger med Teglgaards Lade og Ovn og andre Huse, som Klosteret retteligen tilhøre i fornævnte

Sæby, intet undtagen. For saadan Sag, Vilkaar og Oprør, som her haver været i Land og Rige, saa at vi ej kunde fange enten i Klosteret eller nogen Steds det, vi kunde noget hjælpe os med enten til Klæder eller Føde, ej heller vi kunde holde saadanne Husvaaninger og Bygninger ved Magt med, ej heller vi have nogen Forsvar enten i en Maade eller anden Maade, siden Biskop Stygge kom fra os, uden aleneste af Gud besynderligen, og de gode fromme Dannemænd, Borgmestere og Raad og den fattige Almue i fornævnte i Sæby, eller have nogen anden Hjælp eller Trøst udi nogen Maade. At saa er i Sandhed, trøkker vi vort Guds Indsigel neden paa dette vort aabne Brev. Datum Sæby Anno 1536."

Borgmester Rhuus udtrykker sig om denne Overladelse af Klosteret med følgende Ord, at „det synes, at Vand og Brød har dem fordrevet, idet de vel har haft formeget af Vandet i de uvedligeholdte Huse, og for lidet af Brødet, siden de mistede deres gode Biskop Stygge Krumpens Forsvar og Hjælp."

Klosteret blev nu, efter at Byen var bleven Ejer, nedreven og Materialerne antagelig anvendt til Byggemateriale for Byens Borgere, thi trindt om i de ældste af Byens Bygninger ses og træffes den Dag i Dag Munkesten, der antages at være Levninger fra Klosteret.

Hvorledes det gik de to menige Klosterbrødre vides ikke, men Prioren Laurits Boysen gik over til den lutherske Lære og blev den første lutherske Præst i Sæby. I denne Stilling lod han senere tilligemed Magistraten i Sæby tage et fuldtgyldigt Sognevidne af 12 trofaste Dannemænd, der vidnede med deres gode Tro, Sjæl og rette Sandhed, at Borgmester Hans Nielsen 1529 paa Sæby Kirkegaard havde adspurgt den menige Almue, om der var nogen, der kunde mindes, at Biskop Stygge Krumpen havde ladet Kirkens og Klosterets

Ejendoms Breve føre til Voergaard, hvor de bortkom, og disse vidnede endrægteligen, at de saa og hørte, at Hans Nielsen adspurgte menige Almue, og 4 Mænd fremstod og vidnede, at de saa Brevkisten blive forseglet, og to andre Mænd vidnede, at de var med til at læsse samme Kiste paa Oluf Andersens Vogn i Memhave, og han førte den til Voergaard, og der blev Kisten opbrudt, og udtaget alle Klosterets og Kirkens Ejendomsbreve.

„Havde Klosterkisten været ved Magt", siger Borgmester Rhuus, „tvivles ej, adskelligt mærkeligt havde været at finde, som nu maa forbigaaes".

Og deri har han sikkert Ret. Med Klosterkisten forsvandt Kilderne til en fyldigere Historie af Sæby Kloster og Kirke.

Kirken.

Kirken har som foran fortalt været Klosterkirke, og dens Navn var da „Mariested Kirke" eller „Vor Frue Kirke". Den er beliggende paa Nordsiden af Strandgaden tæt ved Kysten. Pladsen skal i gamle Dage have været Byens Midtpunkt, men i Tidernes Løb, skal Havet have bortskyllet saa meget af Kysten og Byen, at Kirken nu ligger i den østlige Del. I stille Vejr og klart Vande skal, paastaaes der, Levninger som Stensætninger af Brønde og lignende af den bortskyllede Bydel undertiden kunne ses.

Kirken bestaar af Skib og Kor ud i ét, lige bredt Rum, Taarn mod Vest og Tverskib mod Syd samt en mindre Tilbygning mod Nord, hvori Varmeapparatet er installeret; den er opført i gotisk Stil (Midten af det 15. Aarhundrede) af røde og gule Munkesten, der nu er overhvittede. Hele Kirkens Længde med Taarn er

efter Trap 86 Alen og Skibets Bredde 13 Alen. Men denne Størrelse har ikke været den oprindelige, denne kommer først frem, naar vi tænker os Taarnet skaaret bort fra Grunden af, og Korskirken tilligemed den østlige Trediedel af Langskibet fjernet, og den tilmurede Indgangsdør paa Nordsiden (Kvindernes) med den tilsvarende ligeledes nu tilmurede Indgangsdør paa Sydsiden (Mændenes) aabnede igen, samt Kirkemurene gjort et Par Alen lavere, da har vi vist nok noget nær Sæby Kirke, som den var til at begynde med, og antagelig saaledes som den saa ud, før Klosteret blev bygget. Dens nuværende Skikkelse skyldes saaledes Tilbygninger, dette har længe kunnet ses, og den i Aaret 1905—06 foretagne Restaurering har tilfulde bekræftet dette.

Kirken, der er selvejende, fik i 1905—6 en Hovedrestaurering, der androg ca. 70,000 Kr. hvoraf Staten bidrog lidt over 60,000 Kr. Den har Hovedindgang fra Vestsiden af Taarnet foruden en mindre Indgangsdør i Sydgavlen paa Korskirken. Taarnet, der har samme Bredde som Langskibet, er ved en Mur fraskilt dette og udgør Vaabenhus, dette er overhvælvet, og en Stentrappe fører herfra op til Orgelet og Klokkerne. Langskibet er dækket af 7 spidsbuede, ca. 13 Al. høje Krydshvælvinger, hvis Kapper forløbe i Væggene, og hvis flade Gjordbuer og Ribber ikke hvile paa opmurede Støttepiller, men i selve Væggene. Sydmuren er ud for 4de og 5te Hvælvingsfag gennembrudt og aabner sig med 2 store spidsbuede Arkader ind til Tverskibet, i hvis Midte der staar en 8-kantet Pille, som tjener til Støttepunkt for fire spidsbuede Krydshvælvinger, hvormed Rummet er overhvælvet. De to Hvælvinger ind mod Kirken er almindelige Krydshvælvinger med profilerede Ribber, de to sydligste have Stjærneribber, den ene af Gjordbuerne er profileret, den anden flad.

Kirkens Inventarium.

Faa Kirker i Provinserne har saa smukt et Inventarium og i Forbindelse med sine Kalkmalerier et saa smukt Indre som Sæby Kirke, hvorfor ingen Tilrejsende bør undlade at tage den i Øjesyn. Adgang hertil faas ved Henvendelse til Kirkebetjenten.

*Altertavlen**) bestaar af et Midterskab med to bevægelige Fløje, samt et Fodstykke med 4 bevægelige Fløje. Midterskabet og Fodstykket er kunstfærdigt udskaaret, malet og forgyldt, Fløjene malet paa begge Sider, men disse sidste er kun ringe Kopier af de oprindelige, som Borgmester Chr. Rhuus under en Reparation af Altertavlen 1697 lod udtage og erstatte af de nuværende; de gamle Fløje anbragte han, „midt i Kirken paa sønder Side, som i gamle Tider har været Dør igennem", men 1829 blev Midterskabets Fløje indsendt til Nationalmusæet.

Disse Orginalerne viser paa Ydersiderne Jomfru Maries Bebudelse: Englen Gabriel staaende paa venstre Fløj, iført lyseblaat Klædebon, med gyldent Scepter i den ene Haand, hæver forkyndende højre Haand; dens Hilsen — Ave Maria — har staaet paa Skriftrullen over dens Hoved. Maria, i mørkeblaat Klædebon, staar paa højre Fløj med Øjnene sænkede mod Bønnebogen, hendes Svar — Ecce ancilla domini o. s. v. — har været malet paa Skriftbaandet over hendes Hoved. Grunden er mørkerød, over Engelens Hoved er Rosenkrandsernes, over Jomfru Maria Gyldenstjærnernes Vaaben malet.

Paa Indersiden af højre Fløj er malet Tilbedelsen af det nyfødte Kristusbarn: 2 Smaaengle, Jomfru Maria og en gammel Hyrde med Sækkepiber under Armen er forsamlede i andægtig Tilbedelse om det lille Barn,

*) Her nærmest efter: »Altertavler i Danmark«, udgivet paa Foranledning af Kirke- og Undervisningsministeriet.

der ligger nøgent paa den blotte Jord, medens Josef staar lidt til Siden som en rørt Tilskuer. At Tidspunktet er Nat, antydes ved, at han holder et Vokslys i Haanden, hvis brændende Tande han skærmer mod Vinden, men Luften er forøvrigt fuldstændig dagklar med Dagskyer ind over den hellige Families Vraa, fremstillet som en malerisk Murstenstinde, hvor Grønsværet vokser og Træer har slaaet Rod, en svær, profileret Sten-Baluster og en opmuret Søjle viser Renaissancens Former og dekorative Enkeltheder.

I Forgrunden til højre ses en muret Bue og i Mellemgrunden slynger Aaen sig, der er ført under Vejen, paa hvilken Barnet ligger; en Mand med en Bylt paa Ryggen følger Aaens Krumninger i den grønne Eng hen mod Vandmøllen, et Hus skimtes mellem Træerne, og i Baggrunden hæver sig knudrede Bjærge. Foroven ved Søjlen er Krumpenernes Vaaben — rødt Hjul i hvidt Felt — malet i Forbindelse med Børglum Bispedømmes Vaaben, 2 krydslagte Nøgler i gult Felt samt Bispehue og Stav.

Paa Indersiden af venstre Fløj ses de hellige tre Kongers Tilbedelse: Maria sidder med det nøgne Barn paa Skødet, og den ældste af Kongerne knæler med sammenlagte Hænder for Barnet, hans røde, bredskyggede Hat ligger paa Flisegulvet ved ham, han bærer rød, sid Kaabe med Foerværkskrave, for Brystet sammenholdt af en gylden Agraf, og af Underdragten ses det gule, for Haandleddene vide og opkrængede Ærmer, over Skuldrene ligger dels en Guldkæde, sammensat af større Ringe, dels en tyndere Guldkæde slynget 2 Gange om Halsen. Josef staar med Huen ærbødigt i Haanden i Vraaens Døraabning ved det grønne tilsideslaaede Forhæng, og de to andre Konger staar bag Grubben i Forgrunden, de bærer begge gyldne Skaale, Negerkongen, der ømt betragter Barnet, desuden et

gyldent Scepter. I Mellemgrunden snor en Vej sig, gennem et grønt mod Baggrunden blaanende Landskab med Træer, op til en Borg, der ligger ved Foden af de knudrede Bjerge, foroven er Rosenkrandsernes Vaaben —ligesom paa Ydersiderne baade med Løver og Skaktavl — malet, samt Bispehue og Stav.

Vaabnene paa Indersiden er de 2 sidste Børglumbispers, Niels Styggesen Rosenkrands og Stygge Krumpens, dog kun til den sidstnævntes Vaaben er tilføjet Børglum Bispedømmes Vaaben. De har altsaa stiftet Altertavlen, og da Stygge Krumpen 1519 blev Niels Styggesens Medhjælper (Kuadjutor), medens denne sidste døde 1533, maa Altertavlen være opstillet mellem de 2 Aarstal. Niels Styggesens Broder, Ejler Styggesen til Hevringholm, var gift med Kirstine Pedersdatter Gyldenstjærne, og et af deres Børn har formodentlig, da Rosenkrandsernes og Gyldenstjærnernes Vaaben er malede paa Fløjenes Ydersider, været Medstifter af Altertavlen.

Af Malerierne er Hovedet paa den knælende Konge bedst og mest livagtigt udført og har en portrætlig Karakter, hvorfor man tidligere i det har villet se et Portræt af en af Stifterne, nærmest den gamle Niels Styggesen Rosenkrands, men denne Formodning er urigtig. I Musæet i Bruxelles findes nemlig et lignende Maleri, der viser saa paafaldende Overensstemmelse med Sæby Tavlens Fløjbilleder, at det antages, at begge Arbejder er udførte af en og samme Maler, og Hovedet paa den gamle knælende Konge i Bruxelles er det samme som paa den knælende Konge paa Sæby Tavlen, dette sidste er altsaa ikke noget Portræt af Niels Styggesen. Af Kunsthistorikerne henføres Billedet i Bruxelles at være malet af den nederlandske Maler Herri met de Bles, der døde efter 1521, og samme Mester menes at have malet de oprindelige Fløje paa Sæby Tavlen.

Midterskabet viser den sovende Isai paa det grøn-, hvid- og rødtavlede Gulv, fra hans Bryst udgaar Vinstokken, der deler sig i tre Stammer, af hvilken de to lægger sig ud til hver Side og stiger op langs Rammen, bærende i Blomsterkalkene tolv Konger af Kristi Stamfædre, medens den tredie er ganske kort og bærer en paa Undersiden med udskaarne Blomster smykket Konsol, paa hvilken Jomfru Maria staar med Kristusbarnet, hun bærer som Himmeldronning Krone paa sit brune, udslagne Haar, staar foran Halvmaanen, træder paa Hovedet af en hvæsende Drage, og Solens Straaler spreder sig ud bag hende til en Krands af hvide, røde, blaa og gyldne Roser. Kristusbarnet, hvis Haar er forgyldt, sidder paa hendes Arme og holder globus cruciger i den ene Haand, rækker den anden ud efter den Frugt, Moderen holder i venstre Haand. Marias gyldne Kaabe er blaaforet og under den gyldne, ombæltede Kjortel bærer hun en rød Underkjortel. Seks Engle med gyldent Haar og i gyldne og hvide Klædebon omsvæver Moderen og Barnet, og deres Gestus synes at betegne, at de klapper i Hænderne af Fryd. Sidevæggene er gennembrudte af høje, smalle, sengothiske Vinduer, mellem hvilke fine, slanke Pilastre stiger op, og fra dem udstraaler Ribberne foroven. De fyrstelige Baldakiner og det rige Snitværk er udført i Flamboyant Stil.

Oven over Rammen staar i Midten paa en Konsol en Kvindeskikkelse med udslagent Haar, holdende en Kande i venstre Haand, og Rammens Overside er flankeret af Fioier og smykket med kruset Løvværk, Drueklaser og Fugle.

I Fodstykket (Predellen) hviler Jomfru Marie i Midten, døende paa sit Leje, en Art Løjbænk, hvis Fyldinger er smykket med simple udskaarne Foldemønstre, og Apostlene — ni i Midten og to i Sideblindin-

gerne — er forsamlede omkring hende, en knæler ved hendes Leje, han har vistnok holdt Dødskærten, en anden sidder og beder forknyt Rosenkransen, en tredie læser højt, andre har Plads ved Sengens Hoved og Fodende, og fire — af hvilken de to er anbragte i Blindingerne ved Siderne — sidder bedende med fremstrakte Hænder, idet de lægger Fingerspidserne mod hverandre.

Paa Fodstykkets Fløje er indvendig malet de fire Evangelister og udvendig Frugt og Blomsterguirlander.

Den udskaarne Ornamentik, prægtigt virkende og i Midterskabet smukt understøttende Fremstillingens festlige Karakter, viser, at ogsaa Snitværket saa vel som de oprindelige Fløje i Nationalmusæet er nederlandsk Arbejde fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede. Jomfru Marias Hoved med de store, ret karakteristiske Træk er omhyggeligt skaaret, ogsaa Englenes Hoveder er smukt udførte — Hænderne derimod ringere — og i Fodstykket er flere af Apostelhovederne fine og udtryksfulde.

1696 fortæller Borgmester Chr. Rhuus i nogle efterladte Optegnelser følgende Sagn om Altertavlen: „der siges, at samme Altertavle skal her paa Stranden være funden, indsyede udi barkede Huder med Bogstaver paasyede: Sæby Kirke. Og saaledes være funden af en gammel blind Mand her udi Byen, der paa sin Seng skal have vaagnet og sagt, at der borte paa Stranden norden Byen skulde de søge og finde en Altertavle, som et Skib udi Livsfare til Sæby Kirke havde foræret og udkastet. Hvorpaa de Stranden skal have søgt men intet fundet, førend den blinde Mand skal have begæret at følge med dennem, og da fandt de den udi det af Søen samme Tid indkastede meget Tang".

1695 var Tavlen meget forfalden, og Borgmester Chr. Rhuus lod den da for egen Regning istandsætte

efter først at have ladet Kapellanen ved Kirken og Rektoren ved Latinskolen samt 2 Kirkeværger tage Syn over Brøstfældigheden. De 4 Mænd bevidnede da: „Udi Underdelen 4 Billeder og adskellige Smaaarbejder der ved slet borte, paa Englene 8 Vinger og 1 Haand borte. Oven paa Tavlen 3 Spidser, deraf en løs og 2 slet borte. Bagklædningen paa Tavlen vil hjælpes lidt. Den ene Dør samles og limes. Inden i Tavlen meget af det smaa udskaarne Arbejde en Del i Stykker, en Del slet borte, ligesaa adskellige Lister og Knopper, saavel som 14 eller 15 smaa halve Druer, 17 eller 18 smaa Stykker af det skaarne Løvværk ganske borte, iligemaade Kronen af Mariabilledets Hoved slet borte".

Malingen og Forgyldningen efter denne Restauration bekostede 1697 Holger Pax og Fru Elisabet Bille, til Sæbygaard, samtidig var det, at Rhuus erstattede de originale Fløje med de nuværende Kopier.

1887—88 blev den atter restaureret af Maleren Carl Federholt, ved hvilken Lejlighed den blev renset, malet og forgyldt saavidt muligt efter de oprindelige Spor, og Snitværket blev repareret, saa den nu fremtræder som en af de smukkeste Altertavler i Landet.

Alterbordet er af Murværk og beklædt med Brædder, en Bekostning som Holger Pax og Fru Elisabet Bille lod gøre, i hvilken Anledning deres Navn og Vaaben (Paxernes, en springende Buk; Billernes, et delt og tre Gange tværdelt Skjold) blev malet paa Forsiden tillige med følgende: „Forglemmer ikke at gøre vel og at meddele, thi saadanne Ofre behage Gud vel", samt følgende Vers paa Sydenden af Alterbordet:

Velbaarne Holger Pachs
Og Fru Lisabet Belle
Ved Pensel og ej Sax
Lod her gør mange snelle,

Som førre blotte var,
Men nu har Klæder paa,
Der dennom vel anstaar,
Og Kirken zirer saa.
Du rige Gud og god
Dem leng velsign og spar,
De det bekoste lod
I underskrevne Aar
1697.

Alterstagerne er af Messing, den ene har følgende Inskription: „Fru Inobor Banner 1586", og den anden: „Niles Iwrensen 1586".

Døbefonten er af Granit, hugget 1906 af Brødrene Villefrance i Nørre- Sundby. Bækkenet er af Messing og overflyttet fra den gamle Døbefont, der er hensat i Korskirken, denne, der bestaar af Snitværk, er bekostet 1645 af Præsten Christen Christensen Bidstrup og Hustru Inger Jensdatter Bjørn, der staar udgravet paa den: „Hvo som tror og bliver døbt, han skal blive salig, Marc. XVI. — C. B. og I. B. lod mig bekoste Anno 1645".

Duen, som hænger over den gamle Døbefont, gav Borgmester Christen Rhuus til Kirken 1698.

Prædikestolen med Lydhimmelen er et meget anseligt Billedskærerarbejde. 1906 blev den renset og ved Maling gengivet sine oprindelige Farver. Paa Prædikestolen er i Billedskærerarbejdet gengivet Motiver af Jesu Lidelseshistorie samt følgende Indskrift: „Cæna, Hortus, Caiphas, Pilatus, Crux, Que, Sepulcrum.

Hvem Jesu Christi Pasion ret agte vil,
Han disse Figurer grandgivelig ser til;
Saa kan han Pasionalen rettelig mærke,
Sin Tro til Salighed dermed bestærke,
Og høre den levendes Guddomsord,
Og frygte den evige Død og Mord,
Fordi Guds Dommedag er nær,
derfor gør Poenitentse, hver sin Salighed har kær."

Neden under Prædikestolen er anbragt Bomærker og Initialbogstaver af 5 Mænd, der antages at have skænket Prædikestolen til Kirken, kun et af disse Bomærker kendes, nemlig Mikkel Nielsøn Snors; han var Raadmand i Sæby (død 1586).

Paa Trappegangen staar ligeledes Mikkel Nielsøn Snors Bomærke og følgende Vers:

»Menneskene er mere slemme og onde,
Jo mere de imod Dommedag mon stunde.
Den dette agter og for Synden tager sig Vare
Han her fra gladelig vandre uden Fare«.

Lydhimlen har Mikkel Nielsøn Snor ene ladet bekoste, den viser i Billedskærerarbejde: Adam og Eva i Paradiset, lyttende til Slangens Tale; Slangens Ophævelse i Ørkenen; Jesu Fødsel; Jesu Korsfæstelse; og de 4 Evangelisters bekendte Mærker. Paa Vægpanelet er Verdensdommen fremstillet efter det sædvanlige middelalderlige Skema: Christus siddende paa Regnbuen med Jordkloden under sig, fremvisende Naglegabene i sine Hænder og Fødder, den blomstrende Liljestængel ses ud fra højre Side af hans Hoved, Sværdet ud fra den venstre, oven over staar der: „Min retfærdige Dom skal snart paagaa; de gode og onde deres Løn at faa".

Paa Rammen om Himlen staar følgende Vers:

»O! almægtige Gud og Fader kær,
Und os dit Ord og rene Lær'
At beholde i disse Riger og Land,
Christelig derefter at leve baade Kvinde og Mand.
Saa fanger vi vist en salig Løn,
Ved Troen til Jesum, Guds eneste Søn«.

Paa Spidsen staar: „Anno 1577 Mikkel Snor denne Tække bekosted lod, efter Christi Fødsel saa skrevet stod 1577".

1695 var Prædikestol med Lydhimmel en Del forfalden, og den blev da istandsat, malet og forgyldt, af

„Sign. Frederich Quantt, Contrafejer" for Regning Farver Jørgen Jørgensen Lovsøn i Sæby og hans Hustru, Mette Lauritsdatter Tamstrup; ved samme Lejlighed blev Forbogstaverne til deres Navne med Kristi Monogram i Midten samt Aarstal malet paa Døren til Prædikestolen, hvor det staar endnu saaledes: „16. I. I. S. L. F. (Kristi Monogram) M. L. D. T. 95". Og efter endt Restaurering holdt Kirkens Kapellan, Chresten Thomesøn Hee, den 8. Sept. til Højmesse „en smuk og tilbørlig Taksigelse" for Restaureringen, og der blev opfattet en Beskrivelse over samme, som underskreves af fire Borgere.

Den Prædikestol, Kirken havde før den fik den nuværende, var, fortæller Borgmester Rhuus, „slet, liden og ringe udi sit Arbejde, derfor blev den solgt til en af Kirkerne paa Læsø".

Munkestolene, 20 ialt, der staar i Koret, dels langs Væggene og dels som Korskranke, er fra Klostertiden, de ende med 2 opstaaende Sidestykker med udskaarne Fremstillinger af Maria med Barnet, St. Andreas med Korset, St. Jørgen der træder paa Dragen, der dog mere ligner en Ulv end en Drage, m. fl. Stolene langs Væggene har høje Bagklædninger, som ender med gotisk Billedskærerarbejde, samt Inskription i Munkebogstaver. Stolenes Sæder er til at vippe op, og under neden er der fremspringende, billedskaarne Hoveder, hvorpaa Munkene under Messen og lignende i staaende Stilling har kunnet hvile sig, læggende Armene over Stolearmenes Kanter.

Stolene i Langskibet er faste Stolestader, i Korskirken løse Bænke; de 8 øverste Stolestader er udskaaret i Almuestil, hvilket Borgmester Chr. Rhuus 1697 lod udføre for Regning Holger Pax til Sæbygaard og Fru Elisabet Bille, de to øverste Stole var bevilliget dem, og derfor er disse ogsaa rigere udstyret end de

andre, og deres Initialbogstaver og Vaaben paa Fædrene og Mødrenes Side stod indtil 1906 malet paa Stolene.

Orgelet, der er bygget 1856 af Demant & Søn i Odense og kostede 1200 Kr., der tilvejebragtes ved en Gave af Kong Frederik den 7. paa 200 Kr. og frivillige Bidrag af Menigheden, har Plads oven over de nederste Stole i Langskibet. Paa Panelværket, der danner Skranke for Orgelet ud mod Kirkeskibet, er 11 af Jesu Apostle malede i stærke og særdeles smukke Farver, saa de er en stor Pryd for Kirken, Judas er erstattet med Paulus, men den 12. Apostel, Petrus, mangler, antagelig har han været anbragt paa det Felt, hvor følgende Vers nu staar:

»Hvo Herrens Borger være vil,
Og i hans Kirke høre til,
Han holde skal slig Lov og Ræt
Som Gud sin Borger har forsæt«.

Underneden Billederne staar følgende Vers:

»Denne Formaling lod Peder Mikkelsen Riber gøre,
Og hans Hustru, Maren, Søren Guldsmeds Datter kære,
Og gav Gud den og hans Brud til Ære,
At skulde en Zirat og Prydelse være
For de agte, næst Guds Hjælp, uden al Tvivle,
Hos begge deres Forældre, som her mon hvile,
Deres Sovekammer og Hvilested at have.
Gud dennem med en glædelig Opstandelse begave.
Anno 1604«.

1691 lod Borgmester Chr. Rhuus Billederne opmale, og skrev i den Anledning neden under dem: „Og lod Chr. Rhuus det opfærdige Anno 1691".

I Midten af det 19. Aarhundrede blev Billederne overmalede med Egetræsfarver, som nu ved Kirkens Restauration 1906 blev fjernede, og Billederne gengivet med deres oprindelige Farver. Peder Mikkelsen Riber var Raadmand i Sæby og Søn af Borgmester Mikkel

Riber i Sæby, død 1587; hans Hustru, Maren Sørensdatter, var Datter af Borgmester Søren Guldsmed i Sæby, død 1597; hun døde 1626.

Lysearmene. 1706 lod Chr. Rhuus og Hustru Johanne Samuelsdatter Gesmel anbringe i Kirken de 2 Messing-Lysearme, der sidder paa Nordmuren i Langskibet, og den ene, der sidder paa Pillen mellem Arkaderne, hvorpaa Forbogstaverne til deres Navne findes tilligemed Aarstallet 1706.

Den mere massive Messing-Lysearm, der sidder inde i Korskirken ligeledes paa Pillen mellem Arkaderne, er givet til Kirken af Jørgen Jørgens Lovsøn, Farver i Sæby, og Hustru, den har følgende Inskription: „Jørgen Jørgens Lov, Habenraade, Mette Lauritsdatter Tamstrup 1698".

De samme to har givet den Messingplade, der hænger paa Midterpillen i Korskirken, og som oprindelig har været Vægskjoldet til en Lysearm, der sad oppe ved Prædikestolen. Pladen har følgende Inskription: „Jørgen Lovsøn, Mette Lauritsdatter 1695".

Skibet, der hænger i Langskibet, er givet og ophængt af Christen Rhuus og Hustru, det har i Spejlet Navnet: „Trekroner" og paa Siderne Forbogstaverne af Rhuus og Hustrus Navne samt Aarstallet 1694.

Lysekronerne. Den, der hænger nederst i Langskibet, har følgende Inskription: „Anno 1616 d. 14. Juni blev denne Lysekrone til Sæby Kirke foræret af Herman Gesmel, Raadmand udi Sæby, og hans Hustru Catarine Frederichsdatter. 16. H. G. 16. Anno 1693 lod Chr. Rhuus og Johanne Samuelsdatter Gesmel den forbedre og opfærdige. 16. C. R. 93".

Den midterste Lysekrone har følgende Inskription: „O. O. S; M. L. R; K. N. D. Anno 1671 d. 24. Juni til Guds Navns Ære og hans Huses zirat er denne Lysekrone til Kirken foræret af Oluf Ottesøn, Borger

og Handelsmand her i Sæby, sig og sin sl. Hustru, Maren Lauritsdatter Rhuus og endnu levende Kirsten Michelsdatter dennem samtlige til en Kristelig Anmindelse.

Her krones Kirken, Herrens Hus,
Med Lysekronen prægtig,
Som bære skal de blusen Lys,
Naar Tjenest sker den mægtig,
Den, Kirken saa staferer ud
Og Lysekronen giver,
Forvente maa igen, at Gud
Ham Lys og Krone bliver.
Oluf Ottesøn til Ære sat af N. Rhuus«.

Den øverste Lysekrone har denne Inskription: „Christen Rhuus, Johanne Samuelsdatter. Anno 1706".

Lysekronerne i Korskirken er anskaffet til Kirken 1906.

Sol, Maane og Stjernerne. Oppe i Hvælvingsspidserne er anbragt smaa udskaarne og malede Træplatter, der skal forestille Sol, Maane, og Stjerne; de er 1695 bekostet og opsat af Christen Rhuus.

Krusifixer. Kirken har 3 Krusifixer. Et stort, der hænger i Vaabenhuset over Indgangsdøren til Langskibet, et andet inde i Langskibet paa Nordvæggen og et tredie og mindre, der hænger i Korskirken.

Madonnabilledet. I Korskirken paa Vestmuren hænger et udmærket udskaaret gotisk Træbillede af Madonna med Barnet, staaende paa en Halvmaane og med Foden paa et Mandshoved. Christen Rhuus fortæller, at han og Hustru lod det bekoste og ophænge paa Midterpillen i Korskirken 1697, og der hængte det indtil 1906, da det flyttedes hen, hvor det nu hænger, men hvor det desværre ikke tager sig saa godt ud som paa Midterpillen, og næppe kommer til sin Ret, som et af de kønneste Stykker Inventar i Kirken.

Epitafier og Mindetavler m. m. Øverst i Koret paa

Nordvæggen hænger et Epitafium over Rasmus Wilsbæch, hans Børn og Hustru samt hendes sidste Mand, Claus Nielsen. Inskriptionen lyder saaledes: „Her under hviler Sl. Rasmus Wilsbæch, som døde d. 27. Januar 1645 udi sin Alders 49. Aar, samt hans kære Hustru, Ane Jørgensdatter, som døde d. 2. Juli Anno 1682 udi sin Alders 79. Aar, og deres Børn; item Claus Nielsen, Latinske Skolemester, som døde d. . . hans Alders . . Aar; Gud give dennem en glædelig Opstandelse. 1652".

Rasmus Wilsbæch var Borger i Sæby og Ridefoged paa Asdal; han gav til Sæby Kirke 100 Rigsdaler, til Latinskolen 50 Rigsdaler og til Hospitalet 50 Rigsdaler. Hans 2 Sønner, Otto Rasmussen Wilsbæch og Frederik Rasmussen Wilsbæch blev Præster, den første i Mosbjerg-Hørmested, den sidste i Torslev-Lendum. Rasmus Wilsbæchs Enke giftede sig med Rektoren ved Sæby Latinskole, Claus Nielsen, som døde og blev begravet i København.

Lidt neden for hænger et Epitafium over Anders Pedersen med Inskription: „Her under hviler ærlig og velagtede Mand Anders Pedersøn, fordum Raadmand i Sæby, som døde Aar 1638 d. 9. Januar, sin Alders 64. Aar; desligeste ærlig og velagtede Mand Jens Christensen Prang, Kongl. Maj. Tolder her samme Steds, som hensov i Herren Aar 1653 d. 22. Maj, med deres kære Hustru, ærlig og gudfrygtige Kvinde, Magdalene Hendriksdatter, som døde Aaret 1662 d. 22. Oktober. Gud give dennem en glædelig Opstandelse".

Det næste Epitafium er over Christen Christensen Bidstrup, der var født paa Gaarden Bidstrup ved Hjørring, var først Rektor ved Latinskolen i Sæby og derefter Præst sammesteds fra 1642 til sin Død 1660. Det er ham, der har bekostet den gamle Døbefont til Kirken. Paa Epitafiet staar følgende:

»Cum me jubes emigrare
Jesu care, tunc appare,
In cruce salutifera.

Ophøjet fra Jorden vil jeg drage alle til mig. — Kaldede Herren C. B. d. 28 Novb. Anno 1660 og I. B. hensov samme Aar 26. Maj. — Salig er den som fristes; thi efter Prøven skal han faa Livsens Krone".

Saa kommer Epitafiet over Borgmester Laurits Nielsen Rhuus med Billeder af ham selv, hans Hustru Anne Christensdatter, der var Sønnedatter af den forannævnte Borgmester Mikkel Riber, samt deres 14 Børn. Laurits Nielsen Rhuus var Borgmester i Sæby i 18 Aar. Paa Epitafiet staar følgende:

„Visselig bar han vor Sygdom, og tog vor Pine paa sig. Straffen ligger paa hannem paa det, vi skulle have Fred, og vi har faaet Lægedom udi hans Saar. Ess. 53. — Jeg agter ikke at vide noget uden Jesum Christum og hannem korsfæstet. Cor. 2. — Han var given derhen for vore Synder og er oprejst for vores Retfærdiggørelse. Rom. 4. — Anno 1672 den 27. Februar salig hendøde Laurits Nielsen Rhuus, Borgmester her udi Sæby udi sin Alders 62. Aar; og blev hans Hustru Ane Christensdatter udi sin Alders 57. Aar henkaldet Anno 1676 d. 15. Marts".

Neden for igen hænger Epitafiet over Borgmester Christen Lauritsen Rhuus og hans Hustru Johanne Samuelsdatter Gesmel. Epitafiet er det største og smukkeste i Kirken, ligesom Ægteparret har været nogle af deres Bys bedste og ædleste Indvaanere, og i Erkendelse heraf blev Billedet i deres Epitafium forleden Aar opmalet.

Christen Lauritsen Rhuus var Søn af Borgmester Laurits Nielsen Rhuus. Han blev Borgmester efter sin Fader 1671, et Aar før denne døde; tre Aar forinden, 1668, giftede han sig med Johanne Samuelsdatter

Gesmel, Datter af Samuel Hermandsen Gesmel af Sæby. De forblev uden Livsarvinger, og heri kan vel nok søges en af Aarsagerne til, at de af deres betydelige Velstand i levende Live anvendte ikke saa ganske lidt til offentlige og veldædige Øjemed, særlig til Kirken, og efter deres Død ved Testamente satte sig et Minde, der sent vil uddø i Sæby, idet de i deres Testamente gav til Rektorens Underholdning ved Latinskolen: En Gaard i Sæby og 230 Rigsdaler samt en Del Ager og Engjord, til Skolens Vedligeholdelse 150 Rigsdaler, til Hørernes Lønforbedring 200 Rigsdaler, og til fattige Skolebørn 200 Rigsdaler. Efter Rhuus' Død forandrede Enken dog Testamentet saaledes, at Rektorembedet ikke fik Eng- og Agerjorderne, men i dettes Sted 100 Rigsdaler.

Til Byens fattige stiftede de et Hospital ved at give Ejendom og Jord dertil samt 700 Rigsdaler, og det bestemtes, at det skulde indrettes til 4 Hospitalslemmer. Huset, der ligger lidt oven for Kirken, er senere bleven ombygget og en Sten over Indgangsdøren fortæller, at Borgmester Christen Rhuus og Hustru lod det oprette 1712.

Til Kirken gav de en Gaard paa lidt over 4 Td. Hartkorn, kaldet Kirkeskov (Kærskov) i Albæk Sogn, samt 530 Rigsdaler.

Til Kapellaniet skænkede de en Gaard i Sæby (den nuværende Ejendom, hvor Stavfabriken er, den hed da Barbras Gaard) og en hel Del Jord i Ny Kapelhave og Pudsesbak, der da hed Skærsilden, samt 400 Rigsdaler. Efter Rhuus' Død forandrede Enken dog Testamentet, saa at Kapellanen i Stedet for Jorderne fik 100 Rigsdaler.

Før Rhuus' Tid var der ingen saakaldt dansk Skole, kun en Latinskole. Rhuus synes at have haft Blik for denne Mangel; thi han bestemte i sit Testa-

mente, at der skulde gives Hus og Ejendom til en saadan Skole, og han udsatte 200 Rigsdaler til Løn for Læreren, og 120 Rigsdaler til Skolens Vedligeholdelse samt 300 Rigsdaler til fattige Skolebørn. Ved denne Gave lagde han Grunden til Sæby kommunale Skolevæsen. Efter Rhuus' Død forandrede dog Enken Testamentet saaledes, at i Stedet for 6 Stk. Jord i Nymarken, der var tillagt Skolen, fik denne 50 Rigsdaler.

Til at administrere de i Testamentet bortgivne Gaarde, Huse, Jorder og Kapitaler til de forskellige Øjemed indsattes Byens Borgmestre og Præster, og han betænkte dem i Testamentet for dette Arbejde paa følgende Maade: Præsteembedet tillagdes der 500 Rigsdaler, og Borgmesterne betænktes saaledes: „For hvilken hans Tjeneste han og Mand efter hannem alle Tider skal nyde min egen nu iboende Gaard med al sin Ejendom, og det lidet Hus og Ejendom der næst vesten for ved Søren Nielsens, saa og den liden Holm nede i Aaen ved Baghøllet, hvilke begge Pladser alle Tider Gaarden følge skal, saavel som i Gaarden 4 Jernkakkelovne og andet mest fornødent Bohave, for Penge 100 Rigsdaler værd, hvilke Boskab ogsaa alle Tider Gaarden følge skal, item alle de Rarieteter, som paa mit Kammer findes, ligesaa vore Contrafejer (Billeder) alt efter Specifikation og Opskrift, hvorefter det igen skal tilsvares og intet deraf at forkommes, men efter billig Vurdering alle Tider som sagt er Gaarden at følge, og skal til samme Gaards stedse Vedligeholdelse en Kapital paa Rente udsættes, Penge 200 Rigsdaler.

Skal bemældte Gaard saavel som alle andre Huse, her udi omtalt ere, ved lovlig Syn leveres hver som i ommeldte Kald og Bestilling kommer, og deres Arvinger pligtig være det igen ved Syn at levere og i alle Maader tilsvare dets Brøstfældighed, saa længe Gud det fra ulykkelige Hændelser vil bevare.

Skulde og noget Hus eller Gaard nogen Ulykke tilslaaes — det Gud dog naadelig afvende — skal alle bemældte Steder og Personer miste al deres Indkomme eller en Del der udaf, saa længe eller saa meget, som det samme kan igen opbygges og til Rette forhjælpes".

Om dette her i Testamentet nævnte Rarietetskammer skriver Biskop JENS BIRCHEROD i Aalborg i sin Dagbog, efter at være hjemkommen fra sin første Visitatsrejse til Sæby d. 7. Juli 1693: „Var jeg den 8. Juli i Huset hos Borgmester Christen Rhuus, som viste mig sit Rarietetskammer, i hvilken han (med den Curiositet, som jeg mig ikke hos hannem havde ventet) adskellige smukke Douter baade af naturalibus (Naturs jældenheder) og artificialibus (Kunstsjældenheder) havde indsamlet".

Det er vistnok ikke Tvivl undergivet, at til at være samlet af en Privatmand i en lille Provinsby i hine Tider, da Sandsen for saadant noget var meget lidt udviklet hos Befolkningen, da har dette Rarietetskammer, eller denne Samling, som jeg hellere vil kalde den, som Rhuus var i Besiddelse af, ikke været saa helt ringe. Den har haft sit eget Kammer, og Biskoppen har tilsyneladende beundret den, og fundet den værdig til Omtale i sin Dagbog. Var den bleven i Behold og efter Testamentets Fundats overgaaet til Borgmesterembedet eller med andre Ord til Byen, da havde sikkerlig Sæby den Dag i Dag haft et betydeligt Musæum, maaske det største Provinsmusæum i Landet; thi da Rhuus i sit Testamente overlod Byen denne Samling, da lagde han i Virkeligheden Grunden til et saadant, som ogsaa nok i Tiden skulde have vokset sig stort, og Sæby vilde da være bleven den første Provinsby i Landet, der havde haft en saadan offentlig Samling.

Men Skæbnen har ikke villet det saa. Ved en

ulykkelig Ildsvaade nedbrændte Rhuus' Gaard den 8. Juli 1703 tilligemed Naboens Hus, hele Samlingen gik tabt og der indebrændte tillige „13 skønne Kreaturer foruden andet Fæmon", samt nogle 100 Td. Korn, der laa paa Loftet, Rhuus drev nemlig som borgerligt Erhverv en stor Handel. Skaden ansloges til 3000 Rigsdaler, og det var mange Penge i de Dage.

6 Aar derefter den 1. Maj 1709 døde Rhuus efter at have været gift i 41. Aar og Borgmester i 38. Aar. Hans Hustru gjorde yderlig den Forandring i Testamentet, at Borgmesterembedet i Stedet for det af Rhuus anførte, fik 400 Rigsdaler. Hun efterlevede ham i 4 Aar og døde den 27. Juni 1713, 70. Aar gammel. Paa deres Epitafium staar:

„Anno 1709 døde Borgmester Christen Rhuus i sin Alders 63. Aar — Anno 1713 døde Johanne Samuelsdatter Gesmel i hendes Alders 70. Aar, og ligger herunder begravet, 1676".

Næst neden for paa samme Væg er en Mindetavle over Mikkel Nielsen Snor, som gav Lydhimlen over Prædikestolen. Den er inddelt i 3 Felter, det store Midterfelt havde „smuk bibelske Historie", men i Christen Rhuus' Tid var den saa ødelagt, at kun hvad der stod i det nederste Felt kunde læses. Dette lod Rhuus da opfriske og det lyder saaledes: „Sl. Michel Nielsen Snor, Raadmand her udi Sæby døde Aar 1586 og ligger herunder begravet, Gud give hannem en glædelig Opstandelse (samt Bomærke). Anno 1698 lod Christen Rhuus denne Tavle opfærdige".

Efter Rhuus' Død er der oven over skrevet følgende: „Her æres bør for Gave stor, som fryder dig i Englekor. — Edle og velvise Borgmester Christen Rhuus med hans dydedle Hustru, Johanne Samuelsdatter Gesmel, nu begge salige hos Gud, som har givet til Sæby Kirke ved Testamente 300 Rigsdaler; saa og

i Stedet for Kirkens Skov 200 Rigsdaler, evige Kapitaler, saa og til Reparation 200 Rigsdaler, hvilke Kapitaler er kommen til Kirken efter begge deres Død Anno 1713".

Den næste Tavle er over Felbereder Jørgen Sørensen; der staar paa den: „Her under hviler ærlig, velagtede og nu sl. Mand, Jørgen Sørensen, fordum Borger og Feldtbereder her udi Sæby, som døde Aar 1687 d. 6. Januar udi sin Alders 50. Aar, desligeste hans kære Hustru, dyderige og gudfrygtige Kvinde, Anne Michelsdatter, som døde d..... i sin Alders.... Aar. Gud forlene dennem en glædelig Opstandelse. De levede udi Ægteskab 22 Aar, imidlertid af Gud velsignet med 8 Børn, 2 Sønner og 6 Døtre. — Herre Gud du est vor Tilflugt stedse og altid. Ps. X".

Dernæst er der en lille smuk Klebersten indsat i Muren med Fremstilling af en Mand og en Kvinde, der knæler for Jesus, og Aarstallet 1591. Stenen er opsat over Niels Jørgensen og Hustru Anne Michelsdatter. Spejlet af deres Epitafium hænger paa samme Væg oppe ved Orglet, hvorpaa der er Maleri af Ægteparret, og da dette i Ansigtstrækkene har Lighed med de to knælende Personer paa Stenen, kan deraf sluttes, at disse skal forestille Niels Jørgensen og Hustru. Paa Epitafiet har der staaet:

„Niels Jørgensen, Anne Michelsdatter.
Skue Jesum paa Korset saa ser
Du dødsens Død og livsens Herre
For hans Ansigt ingen Synder
Eller Ondskab kan være
Anno domini 1585".

Det er samme Niels Jørgensen, hvis Navn staar paa den ene af Alterstagerne.

De to Tavler, der hænger i de nederste Stolestader under Orgelet er fra Chr. Rhuus' Tid, den ene Tavle

lod han opsætte over sit Stolestades Dør. Indskriften er:

»Som Slanger de hvesse Tungen sin,
Saa gør mine Efterstræber,
Øgle Forgift og stærk Ironin
Er under deres Læber.
Bevar mig Gud fra deres Haand,
De mig ej lægger øde,
Beskærme mig fra ugudelig Mand,
Som vil min Gang omstøde. 1691
An Gotges segen, is alles gelegen«.

Den anden Tavle lod Rhuus opsætte over Døren til en ny Taarntrappe, som han lod gøre for egen Regning. Den har følgende Inskription:

»Den Klokketrappe til Taarnehus,
Som her er bygget vel.
Den lod bekoste Christen Rhuus
Og Johanne Gesmel.
Den forrige var slem,
Og stod her oven for,
Men denne er bekvem,
Opbygt i dette Aar. 1691.

Paa Sydmuren hænger et Epitafium over Jens Christensen Prang, som gav Jorder til Hospitalet for 200 Rigsdaler samt 50 Rigsdaler til Kirken og andre 50 Rigsdaler til Latinskolen. Paa Epitafiet staar:

„Han skal forklare vore ringe Legemer, at det skal vorde lig ved hans forklarede Legeme. — Erlig og velagtede Mand Jens Christensen Prang, Hans Kongl. Maj. Tolder i Sæby. Erlig og gudfrygtige Kvinde, Magdalene Hendriksdatter. Anno 1650".

Paa samme Væg et mindre Epitafium over Helena Müller født 13. Marts 1749, død 18. November 1770.

Paa Tavlen, der er anbragt i den tilmurede Indgangsdør i Sydmuren, staar: „Til Sæby Kirke er givet disse Kapitaler, som paa Rente aarligen staar og ud-

sættes. — Sl. Velb. Frue Bergite Lindenau til Bangsbo gav Anno 1648 100 Rigsdaler. — Sl. Velb. Steen Bilde til Hedegaard og hans Velb. Frue Karen Skeel til Byrup Anno 1650 100 Rigsdaler. — Sl. Velb. Frue Anne Pedersdatter Maaneskjold, Velb. Hans Dyre til Knivholt Anno 1656 33⅓ Rigsdaler. — Sl. Jens Christensen Prang, Tolder i Sæby, Anno 1650 33⅓ Rdl. — Velagtbare Jørgen Jørgensen Lovsøn, Borger og Farver i Sæby og hans Hustru Sl. Mette Lauritsdatter Tamstrup gav til Kirken 1705 300 Rigsdaler".

Paa den mindre Tavle ved Indgangen til Korskirken staar: „Anno 1673 er til Byens fattige Hospital, som Anno 1657 ulykkelig afbrændte, dets Opbyggelse og Vedligeholdelse, undersattes Fattiges Kiste oprettet og bekostet af Borgmester Christen Rhuus, som beder enhver Christen at hjælpe, fattige Hus kan bygges og staa, og vente Hus og Hjem igen hos Gud at faa".

Underneden denne Tavle var indtil 1906, anbragt den gamle Egetræs Fattigblok, som nu staar i Korskirken, og som Christen Rhuus lod opsætte samtidig med Tavlen. Paa Blokken staar: „Betænk din arme Næste, gak hannem ikke forbi. Luc. 10".

Gravstene. I Korskirken er i Vestmuren indmuret en Gravsten over Borgmester Laurits Nielsen Rhuus. En anden er indmuret i Sydgavlen, den har ligget over de jordiske Levninger af „Niels Sørensen, fordum Borger, Raadmand og Handelsmand udi Sæby", død 1672, samt hans Hustru Margrete Lauritsdatter . — Paa Østmuren er 2 indmurede Gravstene, den ene med ulæselig Inskription, den anden over Niels Jørgensen Rotenburg, Præst i Sæby fra 1717 og Provst fra 1733, død 1755. Paa Pillen mellem Arkaderne en Gravsten over „Søren Sørensen fordum Borger og Købmand i Sæby, født i Sæby Aar 1695 den 13. Oktober blev gift Aar 1723, avlede i sit Ægteskab 9 Børn og døde i Sæby Aar 1741

den 29. Marts. Samt hans Hustru salig Berte Kristine Steenfeldt, født i Albæk Præstegaard Aar 1698 den 12. Oktober og død i Lerbech Aar 1767 den 14. April". Denne Søren Sørensen var Søn af Søren Nielsen, der efterfulgte Christen Rhuus som Borgmester i Sæby, og om hvilken Amtmand Bilde til Ellinggaard skrev i sit Project til „en Del Forandringer i alle Stænder i Nørre Jylland": „Byfogden i Sæby er gammel, ej meget lovkyndig, passerer for en ærlig Mand, men hans Svogre bringer ham til at begaa store Fauter ved Rettens Administration. Byen regeres saa slet, at hans egne Børn have alle de Midler og Handel, som er udi Byen, og de andre ej have Salt til et Æg vidre, end han og Børnene vil unde dem". Den bekendte islandske Købmand Jakob Severin, der døde som Ejer af Dronninglund Gods, var en Broder til Søren Sørensen. Indtil 1906 sad Stenen indmuret i Væggen over Prædikestolen, omgiven af en smuk Sandstensramme. For at give Plads for Lydhimlen over Prædikestolen, der blev flyttet hen, hvor den nu staar, blev det nødvendigt at fjerne Stenen, desværre er der herved begaaet Vandalisme, idet Sandstensrammen ikke blev udtaget sammen med Stenen, men delvis ødelagt. Topstykket af Rammen ses endnu siddende i Muren.

I Vaabenhuset blev 1906 indmuret en Del Gravstene, der før laa i Kirkegulvet, den store Sten i Sydmuren er over Borgmester Christen Rhuus og Hustru, og den lidt mindre ved Siden af er over Mikkel Nielsen Snor, Raadmand i Sæby og hans Hustru Maren Mikkelsdatter; han døde 29. Marts 1586.

I Nordvæggen er indmuret 3 Gravstene; den vestreste er over Samuel Hetlop, Tolder og Byfoged i Sæby, død 1608, og Hermand Gesmel, Borger og Raadmand i Sæby, død 1635, „desligeste deres kære Hustru Catarine Frederiksdatter", død 1646. Brudstykkerne, der sidder

i Sydvæggen over Stentrappen, hører til denne Sten og er fejlagtigt anbragt, hvor de sidder.

Stenen i Midten har delvis ulæselig Inskription, den østligste er over Jørgen Hansen Skenchel, Borger i Sæby, død 1601, og hans Hustru Anne Pedersdatter, død 1620.

De 8 Tavler, der sidder omkring Midterpillen i Korskirken, blev under Restauration 1905 funden henslængt under Taarntrappen; der staar paa dem 8 Vers af Bjærgprædiken: Math. 5. Kap. 3—10. Vers.

Kalkmalerierne.

1905 lod Nationalmusæet foretage Undersøgelse for at faa Klarhed over, om der fandtes Kalkmalerier i Kirken; og Resultatet blev, at der i Langskibet i de 3 øverste Hvælvinger og de neden under værende Vægge fandtes en meget interessant Figurdekoration, som saa 1906 blev opfrisket. Bedst bevarede var Malerierne paa Hvælvingerne, mindre godt paa Væggene og helt borte paa Sydmuren.

Malerierne paa de 2 østligste Hvælvingsfag fremstiller Scener fra Jomfru Marias Forældres Liv og hendes egen Barndom. Da Fortællingerne om Jomfru Marias Forældre ikke er almindelig kendt, idet de ikke findes i den lutherske Kirkes Bøger, men skal søges i den katolske Kirkes Bøger, særlig i Jakob den yngres Evangelium, saa skal her forudskikkes følgende:

En jødisk Mand, der hed Joakim, førte et Gud velbehageligt Levned og gifter sig, da han er 20 Aar, med Anna fra Bethlehem, men deres Ægteskab forbliver barnløst. Saa en Dag Joakim betræder Templet for at ofre til Herren „Faar, Lam og røde Okser", bortviser Ypperstepræsten Ruben ham, da Herren ikke havde

fundet ham værdig til at velsignes med Børn. Den Skam, der da overgaar Joakim, krænker ham dybt, og han forlader sin Hustru og gaar ud paa Græspladserne til sine Hjorder; men Anna er utrøstelig. Hun beder inderlig til Herren om Opfyldelse af hendes eneste og kæreste Ønske, at maatte blive Moder, og en Engel aabenbarer sig da for hende og siger hende, at hun ved sin Husbond skal føde en Datter, „en Glæde for Englene, velsignet af Gud, en Menneskehedens Fryd". Og ude ved Hjorderne aabenbarer en Engel sig i Skikkelse af en ung Mand for Joakim, der ogsaa gik med Sorg i Sind, trøster ham og befaler ham hurtigt at begive sig til sin forladte Hustru; denne bliver af Englen underrettet om Joakims Komme, og de mødes fuld af Kærlighed uden for den gyldne Port. 40 Uger derefter føder Anna en Datter, som blev kaldt Maria, som efter 3 Aars Forløb bringes til Templet i Jerusalem og indvies til Herrens Tjeneste, og det 3 Aars Barn stiger da op ad Tempeltrappens mange Trin uden fremmed Hjælp.

Kalkmalerierne illustrerer i Tilslutning hertil.

I. Hvælving. Vestre Kappe:

Joakim og Anna staar ved Templets Alter bærende paa et Lam, 3 andre Offerlam ligger paa Alteret. Ypperstepræsten Ruben staar ved Siden af og gør afværgende og forklarende Bevægelser med Hænderne, mens en Tempeltjener svinger en Klokke, hæftet til en Stang. En tredie Person i verdslig Dragt knæler ved Siden af Alteret, men Joakim er allerede i Færd med at forlade det.

Nordre Kappe: Joakim staar rejseklædt med Stav i Haanden og Taske over Skulderen; han tager Afsked med Anna, der sørgende holder Hænderne for Øjnene.

Østre Kappe: Joakim knæler; over hans Arme hænger en Vandbeholder i en Snor. Over hans Hoved holder en ung Mand, Englen, et Skriftbaand hvorpaa

staar: „Vade ad postam". Friluftsomgivelserne er viste ved Træer og Dyreskikkelser.

Søndre Kappe: I Midten staar Anna, glorieprydet og i bedende Stilling. Englen ses længere oppe med et Skriftbaand i Haanden.

II. Hvælving. Østre Kappe:

Joakim og Anna mødes uden for den gyldne Port, hun lægger sin Arm om hans Hals og kysser ham, han kærtegner hendes Kind. En Taarnbygning med Kegletag og Portaabning er vist.

Søndre Kappe: Anna sidder i en Seng med den diende Maria ved Brystet. Ved Fodenden af Sengen staar en Kvinde med Vaskebækken og Kande. Joakim ses længere nede i Kappen, han er gloriesmykket og har langt Skæg.

Vestre Kappe: Tempelbygningen med taklede Gavle i Midten af Kappen, paa den ene Side er der en Luge, hvor en Del Hoveder titte ud af. I Gavlen er der en Portal, hvortil der fører en Trappe med Rækværk og op ad denne stiger den 3aarige Maria, glorieprydet med udslagent Haar. Joakim og Anna kommer bag efter, han bærer en Kurv og hun en Kande.

Nordre Kappe: I Midten af Kappen staar Ypperstepræsten, foran ham Josef og Maria, hvis Hænder han lægger sammen.

Hermed ophører Fremstillingen af Mariakredsen og i 3. Hvælving fremkommer Domsbilleder, dels over det enkelte Menneske og dels den afsluttende Verdensdom.

III. Hvælving. Østre Kappe: Her er Verdensdommen fremstillet som det almindelig er kendt: Christus sidder paa Regnbuen med Jordkloden under sig, fremviser Naglegabene i sine Hænder, den blomstrende Liljestængel udgaar fra hans høire Side, Sværdet fra den venstre. En svævende Engel blæser i Basun. Maria knæler ved

Kristi højre Side, hendes foldede Kjortel skærmer 3 smaa kronragede Skikkelser, Johannes knæler ved Kristi venstre Side, og nederst i Kappen rejser sig Sjælene af Gravene.

Nordre Kappe: Her fremstilles Himmeriges Boliger, og der ses en Del Hoveder af de saliges Skarer, blandt andet en Pave, en Biskop, 2 Munke, Nonner og verdslige Mænd og Kvinder. Paa en Træbro uden for et Porttaarn staar St. Peder med en stor Nøgle og lukker op for en Del Sjæle. Oven over blæser en Engel i Basun.

Søndre Kappe: Denne er det kun lykkedes at redde meget lidt af, saa meget kan dog ses, at Helvede har været fremstillet, der ses Dele af Djævleskikkelser med Dyrehoveder, og Hoveder af de dømte Sjæle, hvoriblandt er baade Paver, Biskopper, Kejsere og Konger.

Vestre Kappe: En gammel Mand med graat Haar og Skæg ligger død i sin Seng. Hans efterladte Hustru staar ved Siden af Sengen og trykker ham et Lys i Haanden, paa samme Tid som hun lader sig kærtegne af en yngre Mand. Til venstre for Sengen kommer farende en sort Djævel med Tungen ud af Halsen og nogle skrækkelig lange Klør, som han slaar i den afdødes Sjæl, der er vist ved en lille nøgen Menneskeskikkelse. Men ved Sengens Fodende staar i sørgende Stilling en Engel med Haanden op mod Kinden.

Fælles for alle Malerierne er, at Kappernes Bundplads er mønstrede med Stjerner og Rosetter og en Blomst i Toppen; og som noget ret ejendommeligt, at der i hver af de 24 Kappespidser ses en Figur i gejstlig Dragt stigende op af et Blomsterbæger, hvis Stængel nogle Steder vokser ud af Munden paa en mandlig Figur. Hver af Figurerne har over Hovedet et Baand, der paa Latin fortæller hvem han er, og hvilke aandelige Egenskaber han besidder o. s. v.

Nordvæggen under første Hvælving fremstiller Udjagelsen af Paradisets Have. Bygningen længst mod Vest synes at skulle forestille Himmeriges Boliger. Under anden Hvælving Billeder, der synes at skulle vise: Herren fører Eva til Adam.

Længere nede i Kirken under 4. Hvælving afdækkedes en længere Frise bestaaende af Arkadegallerier, for neden afsluttet af et ornamentalt Baand med skraatliggende Parallellogrammer, i et af disse er et Bomærke, antagelig Malerens. For oven afsluttes Frisen af en Skjoldrække, men Vaabenmærkerne var saa utydelige eller helt borte, saa de ikke kunde gengives, kun ét er opfrisket og ses delvis under det ovenfor hængende Epitafium, det er Rosenkrandsernes Vaaben med Skaktavlet. Fra Øst til Vest fremstiller Frisen:

a. Kongernes Tilbedelse: Maria sidder med Krone paa Hovedet og holder det nøgne Barn frem mod de 3 Konger, hvoraf den ene knæler og de 2 andre staar bag ved ham, bag ved Maria ses Josef.
b. Maria sidder i Sengen, og en Kvinde rækker hende det nøgne Barn. At det er i Stalden i Bethlehem antyder et Halvtag, hvorunder ses en Del Dyrehoveder.
c. Forkyndelsen: Ved en Læsepult staar Maria med en opslaaet Bog. Englen staar ved hendes Side.
d. Indtoget i Jerusalem: Jesus ses ridende paa Æselet.
e. Paaskemaaltidet: Ved et Bord med Dug paa ligger Brød, Knive m. m., omkring Bordet staa og knæle Jesus og Apostlene.
f. Jesus i Gethsemane: Øverst ses Gud Faders velsignende Haand, længere nede Jesus mellem

de sovende Apostle inden for en Indhegning af Vedier, Havens Hegn, der ses nederst paa Billedet.

g. Judaskysset: Scenen er endnu i Haven, hvilket fremgaar af Vediehegnet. Til højre staar 3 Mænd, Ypperstepræstens Tjenere, og midt i Billedet ses 2 Ansigter tæt mod hinanden; det er Judas, der kysser Kristus.

h. Af dette Billede er kun levnet lidt; der ses 2 Skikkelser; den ene rækkende Haanden ud mod den anden.

Det eneste Sted paa Sydmuren, hvor der fandtes Malerier var under 6. Hvælving, idet der paa en Skjoldplade fra de første Hvælvingers Tid afdækkedes 3 Vaabenskjolde.

Det øverste Skjold: en Halvmaane i Skjoldet og paa Hjælmen to opstrakte Arme, der holder et Sværdhefte, dette Vaaben menes at have tilhørt den 1465 og 1470 nævnte Ejer af Lengsholm, Jens Vognsen, hvis Herkomst hidtil har været ukendt. Men efter Fundet i Sæby Kirke gættes der paa, at han er Søn af Wogatus eller Woganis Jacobi, der $^{11}/_{6}$ 1397 beseglede et i Aalborg udstedt Vidne.

Vaabenet til venstre, der har Kugler i Skjoldet, og paa Hjælmen opstrakte Arme, der holder om en Kugle, menes at være Jens Steen i Lendum, der nævnes 1462.

Skjoldet til højre med 3 Blaamandshoveder paa Hjælmen, 13 vekselvis blaa og hvide Faner, er den bekendte Slægt, Vognsen paa Steenshede (nu Ottestrup). Det kan være Vogn-Mortensen, som 1480 ejede Steenshede, men er dog sandsynligere hans Faders Jens Vognsens og Jens Steens samtidige, Morten Nielsen Vognsen, der 1462 og 1470 ejede Ellinggaard.

Da disse Vaabenmærker er malet paa den raa og

første Kalkpuds (det samme er ogsaa Frisen paa Nordmuren) saa er der Grund til at tro, at de skriver sig fra Kirkens Opførelse, og maaske er de malede til Minde om, at de 3 Mænd har ydet særlige Bidrag til Kirkens Bygning.

Dekorationerne af Gjordbuer, Ribber m. m. af Langskibets nederste Hvælvinger er udført 1906 af Dekorationsmaler Svendsen, København.

Paa Hvælvingerne i Tverskibet er en smuk ornamental Kalkmaleridekoration fra første Del af det 16. Aarhundrede. 1887—88 blev de 3 Hvælvingsfag nymalet og den fjerde, sydvestligste istandsat. I Spidsen af denne Hvælving er malet de 2 sidste Børglum Bispers Vaaben, Niels Styggesen Rosenkrands og Stygge Krumpen, den første med Skaktavlet i Skjoldet, den sidste med Møllehjulet og tillige med Børglum Biskopdoms Vaaben, 2 korslagte Nøgler; begge har, i Stedet for deres oprindelige Hjælmmærke, Bispehuen anbragt over Skjoldet.

Kirkeklokkerne.

Kirken har 3 Klokker, der hænger i Taarnet. Den største er oprindelig fra 1571, hvilket Aarstal der stod paa den; men 1691 blev den omstøbt. Øverst paa den staar følgende:

„Til Guds Ære og hans Huses Forbedring haver Christen Rhuus, kongl. Maj. forordnede Borgmester og Byfoged i Sæby, og Pejter Wisberg, Tolder i Fladstrand, paa deres egen Bekostning ladet forbedre og omstøbe denne Sæby Kirkes Klokke ved Rudolf Melchiorsøn, Klokkestøber i Aalborg. Anno 1691".

Paa den ene af Klokkens Sider staar et Krusifix og Ordene: „Gud alene Æren"; og paa den anden

Side Kong Kristian d. V.s Navnetræk og Ordene: „Pietate et iustitio".

1906 blev den atter omstøbt med Bibeholdelse af ovenstaaende Inskription.

Paa den næststørste Klokke staar Kong Kristian d. V.s Navnetræk og Ordene: „Gloria in excelsis deo. — Anno 1689 lod Sognepræst Jørgen Mortensen og Borgmester Christen Rhuus paa Sæby Kirkes egen Bekostning omstøbe denne Klokke ved Rudolf Melchiorsøn, Klokkestøber i Aalborg".

Paa den mindste Klokke staar: „Gloria in excelsio deo. — Anno 1668 haver Laurits Nielsen Rhuus, Borgmester, ladet omstøbe denne Sæby Kirkes Klokke ved Rudolf Melchiorsøn".

Kirkegaardene.

Byen har to Kirkegaarde, den gamle og den ny. Den gamle ligger omkring Kirken; men benyttes nu ikke længere som saadan, og af de mange forhenværende Gravsteder ere alle jævnede paa ét nær, nemlig Købmand og Forligskommissær P. J. Larsen, der har stiftet et Legat til Kirkegaarden og Byens Forskønnelse.

Den ny Kirkegaard, anlagt 1872, ligger norden for Aaen, øst for Frederikshavns Landevejen. Paa Kirkegaarden, der er forskønnet ved Træplantning og har mange smukke Gravminder, ligger begravet Forfatterinden Adda Ravnkilde, død 1883.

Offentlige Bygninger, Institutioner m. m.

Raadhuset ligger i Algaden, er opført 1842 af Grundmur i ét Stokværk. Over Indgangen staar: „For

Retfærdigheden". I Tingstuen hænger et godt udført Portræt i Oliemaling af By- og Herredsfoged H. C. Gad, død 1864.

Toldkammerbygningen og Postkontoret, hvor der tillige er *Telegrafstation*, opført 1899, ligger ved Jernbanestationen.

Sygehuset, opført 1883, ligger ved Rosengyden og har Plads til 10 Patienter.

Epidemihuset, lidt nord for Byen og øst for Frederikshavns Landevejen, opført 1893, har 10 Senge.

Børnehjemmet ved Aalborgvejen, opført 1889, har Plads til 13 Børn.

Præstegaarden, samt *By- og Herredskontoret*, ligger ved Algaden. Et *Baptistkapel* (Silaam) ved Pindborggaden; og et *Missionshus* ved Søndergade.

Hospitalerne. Byen har oprindelig 2 Hospitaler, det gamle og det ny (Rhuus' Hospital) som de kaldes; men alle Hospitalets Lemmer, ialt 10, bor nu i det ny, og det gamle er udlejet til Fattigvæsenet. Hospitalerne administreres af Byfogden og Sognepræsten, og Hospitals-Lemmerne nyder aarlig 300 Kr., 30,000 Tørv og lidt Brænde til lige Deling, samt fri Husly i Hospitalsbygningen.

Det gamle Hospital er stiftet 1565 af Mogens Juul til Knivholt og hans Hustru, Inger Tidemandsdatter, som med Samtykke fra deres Svoger, Erik Kaas til Aas, gav Jord og Ejendom, hvorpaa skulde opføres et Hospital til 6 Lemmer, men 1657 nedbrændte det og blev først igen opført 1675 af Oluf Ottesen, Borger i Sæby, (den samme, der gav den ene af Lysekronerne til Kirken) som samtidig lod ophænge en Tavle over Indgangsdøren, hvorpaa stod:

»At fattig Lazarus ej husvild her skal være,
Opbygt er ham det Hus, og hans med Skødskinde flere,
Af den som venter sig af Gud i Jorderig
Velsignet Bo og Hjem, samt Hus i Himmerig«.

1646 gav Jens Lillebonde, Borger i Nykøbing paa Mors, 500 Rdl. til Hospitalet, 1639 gav Fru Margrethe Rosenkrands 200 Rdl., 1656 gav Fru Anne Maaneskjold, Enke efter Hans Dyre til Knivholt, 33⅓ Rdl., 1646 gav Rasmus Wilsbæck, Borger i Sæby og Ridefoged paa Asdal, 50 Rdl., 1666 gav Vigel Gregersen, Borger i Sæby, død i Mariager som Raadmand, 16 Rdl., fordi han, som det hedder i Fundatsen: „Forleden Mikkelsdag saa og Mortensdag Anno 1665 i Havsnød og Livsfare udlovede for Gud til de fattige og Hospitalet udi Sæby, og Gud imod menneskelig Forhaabning saa naadeligen frelste og friede, hvorfor hans Navn ske Lov; da i Herrens Navn, til mit Løftes Erkendelse og skyldig Taknemmelighed imod Gud, som den, der i denne eller anden Maade have befunden hans Hjælp at bevise. Kundgør jeg o. s. v."

1716 gav Farver i Sæby Jørgen Lovsøn 400 Rdl. til Hospitalet. 1650 gav Jens Chresten Prang 16 Agre og en Hovedager ved østre Ende af Toften i Sæby Mark. Tillige ejede Hospitalet, og endnu ejer de 3 Højtidsoffre ved Sæby Kirke.

Det ny Hospital er stiftet af Borgmester Rhuus, hvorom foran er anført.

Skolerne. Der siges, at man kan kende et Samfund paa dets Skolevæsen; det samme kan vel saa ogsaa gælde en By; og i Henhold hertil skal anføres følgende af Sæby Skolevæsens Historie.

I Middelalderen var Klostrene i uegentlig Forstand paa flere Omraader en Slags Skoler og nærmest de eneste, der havdes. Om Sæby Kloster har været noget for Byen i den Henseende, vides ikke; derimod vides det, at faa Aar efter, at Klosteret nedlagdes, oprettedes der en Latinskole i Byen, som Kong Kristian den III. 1558 skænkede Kronens Part af Albæk Sogns Tiende til, og som Albæk Sognebeboere stadig trykkede sig

ved at yde Skolen, saa de efterfølgende Konger ved flere Lejligheder talte dem haardt til Rette derfor. Efter Datidens Skik og Brug forsynedes Landsognene med de saakaldte Løbedegne, Latinskoleelever fra de nærmeste Latinskoler; herfor nød Latinskolerne Degnerenterne og Degnebolene i Sognene. Sæby Latinskole forsynede ogsaa en Del Landsogne med Løbedegne, hvormange vides ikke, men den nød Degnerenten af 25 Sogne, foruden Indtægten af en Del Degnebol; tillige ejede Skolen ikke ubetydelige Kapitaler, som Tid efter anden var legeret den. Ved Reskript af 27de November 1737 blev Skolen, sammen med Latinskolerne i Thisted og Nykøbing paa Mors, nedlagt til Fordel for Latinskolen i Aalborg og alle dens Midler overførte til denne. Ved Skolen virkede en Rektor og en Hører, og den har demitteret ikke saa ganske faa Elever.

Ordningen ved de reducerede Latinskoler blev saaledes, at der i Stedet for disse skulde ansættes danske Skoleholdere, der tillige skulde være Kordegne, og hertil skulde fortrinsvis beskikkes de reducerede Hørere, og i Sæby blev Skolehuset overladt til Bolig og Skolelokaler, og til Lærerløn blev henlagt 128 Rdl. samt Halvdelen af Albæk—Voer Kvægtiende. Her skal dog bemærkes, at Sæby allerede da havde en dansk Skole, oprettet af Borgmester Rhuus, hvorom er fortalt foran. Byen fik herved to danske Skoler og kom derved et Skridt forud for de fleste af Landets Købstæder; thi saa sent som 1786 havde af 59 Købstæder de 39 kun én Skole. De to Skoler opretholdtes indtil 1807, da de sloges sammen til én, med én Lærer og Lokaler for Lærer og Elever i det af Rhuus givne Skolehus.

Paa hvilken Højde Undervisningen var, og Tilegnelsen hos Børnene stod, ser jeg mig ikke i Stand til at meddele noget om, men maaske Læserne kan gøre sig et Begreb derom ved at se Skolernes Inventarieliste

1783, der Aar efter Aar indtil 1824 angives at være bleven uforandret. — Der var hos Kordegnen: En gammel og brøstfældig Jernkakkelovn paa en muret Fod, et langt Fyrretræsbord med Krydsfod, fire Fyrrebænke, en Bibel, to Ny Testamenter og fem Bibelhistorier.

I den anden Skole var der: En sønderbrudt Jernkakkelovn, tre Fyrretræsborde med Krydsfod, seks lukkede Bænke, en lukket Bænk til Skolelæreren at sidde paa, en Bibel, en Siverts Saligheds Midler, tre Bibelhistorier, en Kullerups Catechetiske Forfatning og en Ursings Forklaring over Salmerne.

Naar hertil yderligere føjes en Beskrivelse af Skolehuset efter en Synsforretning 1812, saa haves der et nogenlunde Helhedsbillede af Skolevæsenet i Sæby i de Dage. Efter denne Beskrivelse var Skolestuen 9 Alen lang, 9 Alen bred og 3 Alen høj. Lærerens Værelse indskrænkede sig til en Stue, et lille Kammer med Køkken og et Udhus. Murene var af Bindingsværk, Loftet maadeligt og Gulvet af Sten paa Fladen. Taget var Straa, Dørene $2^1/_2$ Alen høje og Vinduerne smaa.

I det Hundrede Aar, der var gaaet, siden Rhuus ved Gavebrev stiftede den første danske Skole i Byen, synes der ingen Fremskridt at være sket paa Skolevæsenets Omraade, snarere Tilbagegang. Men da saa Skoleloven af 1814 kom, skete der vel en Ændring til det bedre? Det er knapt nok, der kan svares „Ja" til det; der blev flikket lidt paa de gamle Forhold hist og her, men ingen væsentlig Forbedring, først op i Trediverne kom denne. 1830 anskaffedes de første Gymnastikapparater, 1835 købtes der til en ny Skolebygning en grundmuret og teglhængt Gaard, den nuværende Bundtmager Jørgensens Ejendom, paa Hjørnet af Grønnegade og Vestergade ud mod Torvet, og den gamle Skole paa Algade, hvor nu Frk. Thim boer, solgtes for 150 Rdl. 1846 blev der ansat en Anden-

Lærer ved Skolen og oprettet 3 Klasser. 1863 ansattes en Svømmelærer. 1867 kom den første Lærerinde til Skolen. 1860 – 61 opførtes en ny Skolebygning i 2 Stokværk paa søndre Side af Grønnegade, det nuværende Centralhotel, og 1900 opførtes den nuværende Skole i 3 Stokværk ud mod Skolegade. Den har kostet at bygge mellem 60 og 70,000 Kr., og knejser monumentalt om Kap med Kirken, saa Tilrejsende ofte spørger om, hvad denne Bygning rummer. Den besøges nu af ca. 300 Børn, der undervises af 4 Lærere og 1 Lærerinde.

Realskolen er grundlagt 1847 af cand. theol. Wendt, der faldt som Frivillig i den første slesvigske Krig; men først 1885 fik den sin egen Bygning, der ligger i Skolegade. Den har nu ca. 150 Elever og 6 Lærere og Lærerinder.

Teknisk Skole, opført 1901, ligger i Krystalgade.

Redningsvæsenet.

Det er saadan noget som om ved 50 til 60 Aar siden, at det første Redningsvæsen dannedes i Sæby. Og det skal siges, at det ikke var Staten eller det offentlige, der tog Initiativ hertil, men Sæby Fiskere selv. For egen Regning lod de en Redningsbaad bygge, og et Bræddeskur lod de samtidig opføre til at huse den i. Denne Baad var, som enhver kan tænke sig, ikke saa praktisk og god, som de Redningsbaade, Staten nu om Dage lader bygge, men den gjorde god Tjeneste i mange Aar, og Sæby Fiskere har hentet mange skibbrudne Mænd i Land paa dens Tofter. Vel er Kysten her ikke paa langt nær saa farlig for Søfarende som Vestkysten, men ufarlig er den langtfra ikke; til Eksempel strandede saaledes her paa én Dag,

den 2. December 1867 under Storm og Snetykning, 7 Skibe.

Samtidig med, at Baaden byggedes, dannedes der et frivilligt Redningsmandskab til at betjene Baaden, og overfor Offentligheden fik det Navn af „Sæby frivillige Redningsvæsen". Saadan hengik mange Aar, da skete det, at der i Halvfjerdserne strandede 3 Skibe paa én Gang ved Sæby, og dette gav Anledning til, at Staten forærede det frivillige Redningsvæsen en helt ny og mere tidssvarende Redningsbaad, og paa samme Tid fik det, ligeledes til Foræring, fra England en brugt Redningsbaad. Der var nu ikke Mangel paa Redningsbaade ved Sæby. Men den gamle havde tjent sig fri, og var heller næppe mere tidssvarende; den blev udrangeret og gjorde i mange Aar Tjeneste som „Fastelavnsbaad"; paa sine gamle Dage fik den saaledes sit paa det tørre. Før kløvede den Søen, naar denne var mest urolig, nu kørtes den Fastelavns-Mandag om i Gaderne, bemandet med „Orlogsmænd", og samlede Bidrag ind i veldædigt Øjemed. Virksomheden kan siges at have Lighedspunkter. I 1905 blev den ophugget; — den kunde ikke mere.

Den ny Redningsbaad, Staten gav, fik Plads i den gamles Sted, og det gamle Træskur tjente den som Hjemsted. Samtidig blev den Baad, som Englænderne gav, stationeret en Mil syd for Byen, ude ved Stensnæs, hvor der byggedes den et Skur.

Nu i Sommer 1906, skete der det, at Træskuret i Sæby, hvor Baaden stod, nedbrændte; alle løse Dele til Baaden, som Ror, Aarer m. m. brændte med, og ligeledes blev selve Baaden en Del beskadiget af Ilden, saa den ikke længere kan gøre Fyldest, førend Istandsættelse sker. Og Baaden, der staar ude ved Stensnæs, har der ikke været noget virksomt Opsyn med, saa den ogsaa er ubrugelig. Sæby er saaledes i Tiden

uden noget Redningsvæsen, og hermed ligger Kysten bar fra Frederikshavn til Hals.

I de senere Aar har der været Bestræbelser oppe fra Fiskernes Side for at faa det frivillige Redningsvæsen ved Sæby erstattet med fast Redningsvæsen med lønnet Mandskab o. s. v., og det er at haabe, at Lovgivningsmyndighederne imødekommer disse.

Havnen.

Havnen synes alle Dage at have været Byens Smertens-Barn. Den har atter og atter lagt Betlerstaven i Magistratens og Borgernes Haand, i den Forstand, at der stadigvæk gennem Tiderne er bleven andraget og modtaget Støtte til den fra Kronens og Rigsdagens Side, et Forhold, der er til Stede den Dag i Dag, idet der dels fornylig er og dels forberedes Andragende til Regering og Rigsdag om Bidrag til den.

Den $^{12}/_{12}$ 1559 udstedtes et kgl. aabent Brev, at Lensmanden paa Sæbygaard, Jørgen v. Raade, skal aarlig anvise den sædvanlige Rishugst i Kronens Skov Aas til Borgerskabet i Sæby at vedligeholde deres Havn med.

Den $^{25}/_{4}$ 1562 fik Jørgen Ugerup, der var forlenet med Kronens Gods i Lyngsaa og Skæve, Kongl. Brev, at da Undersaatterne i Sæby havde begæret at maatte faa noget Tømmer til Hjælp til Istandsættelsen af deres Havn, der havde lidt stor Skade, saa skal han fra Kronens Skove, som han har i Forlening, skaffe dem noget Tømmer af Vindfælder og visnede Træer af Eg og Bøg, som ikke er til Skovskade.

1570 faar Byen sin første Havnevedtægt, der stadfæstes af Kongen, og er underskreven af Byens 2 Borgmestre samt Byfogden og 10 Raadmænd foruden

en Del udenbys Mænd, der ejede Grunde i Byen. Før den Tid havde hver, der ejede Gaard i Byen, sin Del af Havnen at vedligeholde, men da de udenbys boende, ikke altid havde Lejlighed til i rette Tid at istandsætte deres Parter, saa bestemtes det i Havnevedtægten, at de aarlig skulde give en Skilling til Havnens Vedligeholdelse af hver Favn Jord, deres Gaard og Vaaning var bred.

1655 forpligter Gadholt Mænd i Understed Sogn sig til at levere aarlig til Sæby Havn 20 Læs Kampesten for at have Lov til at drive med deres Kreaturer paa Sæby Fælled norden Byen, og af en Doms-Akt fra Højesteret den $^{18}/_{5}$ 1772 ses det, at Kontrakten da stod ved Magt; hvornaar den er ophævet vides ikke, men det skønnes, at Følgen for Sæby er bleven, at en stor Del af det nordre Fælled, der da strakte sig ud til Sulbæk, er gaaet tabt for Byen antagelig ved, at der er vunden Hævdsret paa det.

1673 afstod Sæby til Niels Juul paa Sæbygaard et Stykke Jord af Vandkær næst ved Memhave i en Bredde af 150 Al.; som Vederlag her for fik de alle de Træer, som stode paa Bakken fra Langtved Gærde og til Sulbæk. Træerne skulde, hedder det i Kontrakten, bruges til Havnens Vedligeholdelse, fordi „den liden Skov, som til Byen haver været er ganske ophugget, saa aldeles intet er tilbage".

1683 lod Borgmester Christen Rhuus optage Grundstene af det nedbrudte Kloster og nedlagde dem i Byens Havn. Det tyder saaledes paa, at der var Bestræbelser oppe for at faa Træbolværkerne erstattet med de mere solide Stensætninger; og dette maa delvis være lykkedes, for 1769 hedder det i „Dansk Atlas": „I Sæby er god Lejlighed til Skibsfart, naar alene Havnen, som af Sand er tilstoppet, og Bolværket næsten øde, blev igen sat i god Stand. Her er en lang, smal

Stenhavn, hvori Byens Aa har sit Udløb, hvilken nogen siger at være anlagt af Kejserens Folk, da de var her i Landet; men man ved, at Havnen er meget ældre. Fra Førstningen af har den været indrettet med Tømmer og Bolværk, men samme var allerede i Kong Frederik den 2.s Tid forfalden".

Historien ved intet at fortælle om, at „Kejserens Folk" skal have anlagt eller forbedret Havnen; dette er nok kun et Sagn, der ikke har anden Hjemmel, end at de Afdelinger af Kejserens Folk, der var kommen norden Limfjorden, havde Hovedkvarter i Sæby. Men Meddelelsen om, at Havnen var tilsandet kan være trolig nok; lignende er kendt helt ned til vore Tider. Om der blev gjort noget for at raade Bod herpaa vides ikke, men det synes ikke at være Tilfældet. Og Tilstoppelsen har vel nok været Aarsag til, at Aaen i Aaret 1796 med Havets Hjælp skar sig et nyt Udløb, herom fortælles der i „Collegial-Tidende" for 4. Maj 1799 følgende:

„Havnen ved Købstaden Sæby i Aalborg Stift, hvilken egentlig bestaar i Sæby Aas Udløb i Havet, har i de ældre Tider været i ypperlig Stand og tjent til Samlingsplads for Købmandsskibe til at oppebie Konvoj, ligesom den og ved sin bekvemme Beliggenhed for Kommunikationen imellem Jylland og det vestlige Norge til alle Tider er vigtig. Men de gamle Værker vare efterhaanden forfaldne, og Ind- og Udløbet ved Sand og Tang blevet usikker. I Vinteren 1796 truede Havet denne Havn med aldeles Ødelæggelse, da det bortrev en Sandbanke, som laa paa den nordre Side af Aaens sædvanlige Løb. Herved fik den stridløbende Aa Lejlighed til at skære sig et nyt Løb nordvest ud paa det Sted, hvor Sandbanken forhen havde ligget, og tvers over den ene af de nedfaldne Stenkister. Dagligen skar Strømmen dette Løb dybere, hvorimod det

rigtige Løb mellem de forfaldne Stenkister tilstoppedes saaledes, at det blev umuligt for de i Havnen liggende Skibe at komme ud. Tillige var ikke alene Kirken, Degneboligen, Hospitalet samt 24 private Huse og Gaarde, men endog en betydelig Del af Byens bedste Markjorder udsatte for den øjensynligste Fare for Oversvømmelse. I denne, Byen overhængende Fare, da den af egne Midler ikke kunde hjælpe sig, fattede Kancellisekretær, By- og Herredsfoged Brorson uopfordret den værdige Beslutning selv at gøre Udvej til det, for det første højstfornødne til Byens, Havnens og Egnens Redning; han lod til den Ende i samme Sommer og Aaret efter, for egen Regning opføre to Bolværker, som holde, det nordre 384 Alen og det søndre 76 Favne, af Ege- og Fyrrepæle $3^1/_2$ til 4 Alen i Grunden og 4 Alen over Vandets Overflade, med $^1/_2$ Alens Afstand mellem hver Pæl; Pælene ere udentil beklædte med tykke Fyrreplanker og befæstet ved Enden med en Brohammer, der er naglet til hver Pæl med Jernbolte. I Grunden er nedlagt en Ramme eller Fod med Tværbjælker af Fyrretræer, befæstet til Bolværket med store Spigre; paa denne Fod ere opdyngede mange store Kampesten, som med Pram og Kran ere optagne af Havet; Stenmassen er i Grunden omtrent 6 Alen bred. Disse opførte Værker have, efter kvitterede Regninger, beløbet 1900 Rigsdaler; men Sagkyndige antage, at det maa have kostet ham endnu mere, for hvilket han ikke har ladet sig give Regninger.

Virkningen af denne velgørende Foranstaltning har været den, at bag Bolværket, hvor man for $2^1/_2$ Aar siden, da Ødelæggelsen var sket, kunde ro i Baade, har Havet nu indkastet saa meget Sand og Tang, at Rummet formodentlig om faa Aar bliver fyldt, og at derimod mellem Bolværkerne og i Aaens ordentlige Løb, hvor i 1796 en tom Fiskerbaad ikke kunde slippe igennem,

er nu indgaaet et Skib paa 14 Kommerce-Læster, fuldt ladet med Kalk, og et andet med 300 Td. Salt og Stenkul. Denne Handlings Værdi forhøjes meget derved, at den er foretagen og udført aldeles uden Bram og uden Egennytte. Da Sekretær Brorson fornemmeligen lever af Herredsfogedtjenesten, og Byfogedtjenesten derimod er yderlig ringe, saa kunde han, som Byfoged ingen egentlig Fordel have af Havnens Istandsættelse. Omstændighederne vise ogsaa, at Sekretær Brorson, da han udførte Handlingen, ej tænkte paa Skadesløsholdelse, og har ej heller siden af egen Drift mældt sig derom; men Handlingen er kommen til General-Toldkammerets Kundskab ved den Lejlighed, at Sæby Havn med flere blev af Kommandør-Kaptejn Løvenørn i forrige Sommer undersøgt, og derefter er den foranstaltede Forbedring ved de fra flere Sider indhentede officielle Underretninger bleven bekræftet.

Hs. Majestæt, som igennem General-Toldkammeret har ladet sig foredrage denne Kancellie-Sekretærens uegennyttige og patriotiske Handlemaade, har med særdeles Velbehag anset samme, og til Bevis paa sin allerhøjeste Tilfredshed, under 24. April 1799 skænket ham den store Guldmedallie pro meritis, samt forundt ham for Fremtiden et personligt Tillæg af 150 Rdl. aarligen".

Samme Tid ses det, at Regeringen omgikkes med Tanken om en Forbedring og Udvidelse af Sæby Havn; thi under 4. December 1799 nedsattes der en Kommission bestaaende af Generalmajor Peymann, den i 1807 saa uheldigt bekendte Overkommandant over København under dens Belejring af Engelskmændene, samt Contra-Admiral Wlengel, Legationsraad Schiffmann, Kommandør-Kaptejn Løvenørn og Kammerraad Rosenstand Goiske.

Kommissionens Instruks lød paa „at undersøge og derefter til Generaltoldkammeret at afgive Betænkning,

om, hvad der kan gøres for at istandsætte Sæby Havn til at vorde et Samlingssted for Krigs- og Kofardi Skibe samt Transporter mellem Jylland og Norge, hvad saadan Indretning vil koste og hvorfra Omkostningernes Bestridelse kan hentes".

Hvad Resultat Kommissionen kom til, og hvad Betænkning den afgav, er det ikke lykkedes mig at finde nogen Oplysning om. Maaske Kommissionen ikke en Gang kom til at beskæftige sig med Opgaven, thi Krigen stod for Døren, og alle Kræfter blev engageret for at afvende Faren fra Land og Folk, hvilket som bekendt dog ikke lykkedes. Krigsflaaden blev bortført og Norge frarevet Danmark, og dermed var jo den øjeblikkelige Trang til Sæby som Krigshavn eller Forbindelsesled med Norge ikke saa paatrængende som forhen. Hertil kom, at Finanserne ødelagdes, saa Midlerne til Bekostningen vel heller næppe var til Stede.

Som anden Sted fortalt hedder det sig, at Sæby af Staten blev tilbudt den Havn, Frederikshavn fik, men at Byen bad sig fritaget herfor. Hvormeget dette Rygte har paa sig, vides ikke, men maaske det har sin Oprindelse fra Nedsættelsen af den foranførte Kommission, og maaske det ogsaa stammer fra en senere Tid, fra 1830, 1832 og 1833, da Frederikshavn fik en større Udvidelse og fra en mindre Baadehavn paa 6 Fods Vanddybde omdannedes til en Havn med 14 Fods Dybde og derved helt tog Luven fra Sæby Havn, hvis Tilstand atter blev saa slet, at Byen i Halvtredserne maatte bede Staten om Støtte til dens Istandsættelse, hvad den ogsaa fik i Form af Pengelaan. Men denne Istandsættelse mentes ikke at være sket paa heldig Maade, thi Havnen sandede til, dels paa Grund af Aaens Udløb i den, og dels fordi Havnemolerne var aabne. Der blev derfor i Firserne atter gjort et Laan hos Staten, for hvilket Molerne tætnedes, og Aaens Udløb ved Dæmning førtes

norden om Havnen. I 1906 var Havnens Laan til Staten nedbragt til lidt over 60,000 Kr. og blev ved Lov likvideret med en Betaling af 10,000 Kr. I 1905 blev der bygget en Ophalingsbedding ved Havnen, der kostede ca. 9000 Kr.

Havnen har nu en Vanddybde af ca. 10 Fod, en Bolværkslængde af 500 Al. og en Havneplads paa 36,425 Kv.-Al.; men den viser endnu Tilbøjeligheder for Tilsanding og slaaes ofte fuld af Tang, hvorfor der er Bestræbelser oppe for at faa den udvidet og ført ud paa dybere Vande.

Byens Udvikling.

Efter ældre Historieskrivere antages det, at Sæby til Dels skylder Klosteret sin første Opkomst, og at Byen umiddelbart før Reformationen var i en glædelig og god Fremvækst, og meget kan tale for, at dette ogsaa har været Tilfældet. Ved Klosterets Nedlæggelse og de efterfølgende Ufredstider, led Byen meget, noget, den havde tilfælles med andre af Landets Købstæder. Der haves ingen historiske Efterretninger om Byens Størrelse i hin Tid; den første saadan, der endog er meget mangelfuld, daterer sig fra Præsteindberetningerne, hvor det 1553 hedder, at der af Byen svaredes i Præstepenge 4 Skilling af hver Mand, og Summen heraf beløb sig til 30 Mark. Det bliver ialt 120 voksne Mandfolk.

1568 nævnes, at der i Sæby var „129 Gaarde, Bunker og Boer", og 1571 nævnes atter, at Præstepengene udgjorde 30 Mark; men 1625 var de stegen til 23 Rdl. I denne og efterfølgende Tid synes Byen at have været Vendsyssels største og mest betydelige Købstad; i Skatter og Afgifter ydede den mere end de andre Købstæder i Landsdelen, nemlig Hjørring og

Skagen, og under Ledingsfærd maatte den tillige udruste flere Krigsfolk end nogen af disse; det var mestendels Søfolk. Saaledes skulde til Eks. Sæby 1565 sende 20 Baadsmænd og 2 Skibstømrere til Flaaden, hvilket tyder paa, at en stor Del af Byens Indvaanere har ernæret sig af Havet.

1769 bestod Byens Indvaanere ifølge „Dansk Atlas" af 90 Familier med omtrent 314 Personer over 12 Aar. Om Byens Udseende samme Tid hedder det: „Byens nuværende Gader og Stræder er foruden Torvet, Adelgaden, Stranden, Pindborg, Vestergade og fem smaa Gyder, hvoraf en hedder Møllegyden, en anden Barbrasgyde, og én Hanses Gyde i Sanden, samt en Del enkelte Huse her og der, ialt tælles der 100 Hovedbygninger ud til Gaden og 85 Baghuse, bygget af Mur og Bindingsværk, en stor Del deraf teglhængt, de øvrige med Straatag, alle i Brandkassen taxerede for 18,110 Rdl.; men Byen har fordum været større, og norden for Aaen har der været en hel Gade beboet af Fiskere; af samme er ikke mere end et Hus tilbage, ligesaa er der baade mod Øst og Vest og midt i Byen mange øde Pladser, hvor tilforn har staaet Huse og Gaarde. Resenius anfører paa sit Kort over Sæby 1677 disse Gyder: Jefrers Gyde, Jakob Lauridsens Gyde, Hans Krogs Gyde, Frandses Gyde, Smedehusene, Albrit Pottemagers Gyde, Pouls Gyde, Andreasses Gyde, hvilke nu dels har forloret eller forandret Navnene, dels er blevne til øde Pladser".

Til Forstaaelse af det lille Indbyggerantal skal anføres, at hele det nuværende Kongerige Danmark da kun havde et Indbygger-Antal af 814,238, og at Sæby allerede da følte sig trykket af den opvoxende Nabo mod Nord, Fladstrand, det nuværende Frederikshavn, der allerede da havde 525 Indbyggere. Noget herpaa bødedes der vel ved, at Sæby da var Jurisdiktionssæde

for de nuværende Dronninglund og Børglum Herreder, saa Byen derved paa den Maade havde Opland helt ud til Vesterhavet.

Længe gik det smaat med Byens Tilvækst. 1801 var der 517 Indbyggere i Sæby, 1834 718, derefter tog det mere Fart. I 1870 var der 1344 Indbyggere, 1880 1506, 1890 1804, 1901 2122, som saa 1906 gik ned til om ved 2000 Indbyggere.

Næringsveje.

Der er før nævnt, at Byen til at begynde med antoges at have udgjort en Bondeby og en Fiskerby, og hermed er hine Tiders Hovederhverv, Landbrug, Fiskeri og Søfart givet. Handel og Haandværk har vel nok til at begynde med været ringe, men gennem Tiderne vundet frem, saa de allerede i længere Tid har været Hovederhvervene. Om Næringslivet hedder det 1769 i „Dansk Atlas“:

„Indvaanernes bedste Næring er foruden Handelen, Avling, Fiskeri, Øl- og Brændevinssalg, Kørsel, hjemmegjort Tøjs Forarbejdelse o. desl. Levnetsmidler er her ingen Mangel paa. Avlingen og Græsningen er god; enhver holder Køer og lægger selv saa meget af smaa Kreaturer til, som deres Husholdning behøver. Handelen er kun ringe; de faa Købmænd indkøber Korn, Fedevarer, Lærreder, hjemmegjort Tøj, som de fører til Norge, København og andet Steds og tager tilbage Tømmer, Salt, Jærn, Tjære og andre grove Varer, samt Isen- og Urtekram.“

Nogen stor Foretagsomhed har aldrig karakteriseret Sæby. Smukt er Byen beliggende ved Hav og Aa, omgivet af Skov og Hede, Bakkedrag og Sletteland, og det synes, ligesom den har gjort sin Flid for ikke at

faa Idylen forstyrret, ved at leve saa ubemærket som muligt. Betegnende i saa Henseende er en Historie — for hvis Paalidelighed dog ikke tør indestaas — om, at da Staten ønskede at anlægge en Havn paa Vendsyssels Østkyst, ønskede den denne anlagt ved Sæby; men Sæby Bys vise Styrelse bad sig fritaget for denne Uro, dette vilde medføre; og Havnen blev saa anlagt ved Frederikshavn.

Men har Borgernes Hjem — Byen — været lille, saa har det temmelig sikkert været lykkeligt; og der har været levet et patriarkalsk Liv inden dets Grændser. Brydningerne har været faa og smaa; hvad Fatter har gjort, har altid været det rigtige; derfor har Sætningen fra oven: „Vi alene vide o. s. v." været et Evangelium, ligestillet med dette, at al Øvrighed er ansat af Gud; og disse „Borgelige Dyder" og denne landsfaderlige Kærlighed gav sig blandt andet Udslag ved Nationalindsamlingen til Genopbyggelse af Frederiksborg Slot efter Branden 1859, idet Sæby da var blandt de Købstæder, der efter Indbyggerantallet gav det største Bidrag, medens andre Købstæder i Landsdelen, Hjørring og Skagen, helt undlode dette. Kun en eneste Gang har Sæby sat sig op mod Kongen og Øvrigheden; det var i 1818, da den, vildledet af den bekendte Landsbydegn, Martin Dietz af Vrensted, gjorde aabenbart Oprør, saa der maatte hidkaldes en større Militærstyrke for at tale Byen til Rette. Herom senere.

Det ses let af foranstaaende, at Sæby i Kampen for Tilværelsen, som det hedder, ikke har kunnet række langt frem, og dette er da heller ikke blevet Tilfældet; thi af Fabriks- og Industrivirksomheder, som for mange Byer er Forretnings- og Næringslivets Aarer, har kun Sæby faa. Her findes et Jernstøberi og Maskinfabrik, et Uldspinderi og Farveri, et Savværk, et Kalkbrænderi, et Maskinsnedkeri, et Garveri og 2 Vandmøller, der

drives af Aaen, som løber gennem Byen. Den østre Vandmølle hørte forhen under Sæbygaard, hvis Ejere, helt fra Admiral Niels Juuls Tid (1668—1682), lod gøre Forbud hos deres Bønder, at de ikke maatte lade deres Korn male andet Steds end paa Godsets Møller i Sæby og Sæbygaard. Den 25. Juni 1716 lod Elisabet Bille til Sæbygaard den bortsælge ved offentlig Auktion paa Aalborg Slot. Den vestre Mølle, Stampen, som den kaldes, er opført 1780 af Anders Winding, priviligeret Farver i Sæby, som fik Tilladelse af Otto Arenfeldt, Sæbygaard, der ejede den ene Aabred, til at lægge Bundstok i Aaen og afstemme Vandet.*) Han brugte den som Stampemølle; senere har den været anvendt til Gødningsfabrik og Savskæreri. Traditionen siger, at Brødrene Drewsen, der 1846 anlagde Papirfabrikerne ved Silkeborg og derved blev Grundlæggere af Silkeborg By, først var i Sæby og Sæbygaard for at forhandle om Køb af Stampemøllen og omliggende Jorder for der at anlægge deres Papirmøller, og at den daværende Ejer af Sæbygaard blev Skyld i, at Handelen ikke gik i Orden.

Til Næringsvejene hører ogsaa Fremmedbesøget, og dette er endda ikke af de ringeste. Byen er nemlig bleven opdaget, som det hedder i Turistsproget, og hvert Aar gæstes den af en Strøm af Turister og Landliggere, der søger Rekreation og Sundhed, og som regner den for et af Jyllands skønneste Punkter. Det har heller ikke manglet paa Lovtaler i Vers og Prosa af Digtere, Forfattere og Journalister. Her har Henrik Ibsen skrevet sin „Fruen fra Havet", og her har de fleste af Landets største Malere hentet Motiver og Studier til deres bedste Arbejder.

Som en Følge af Fremmedbesøget er der i Sæby

*) I »Dansk Atlas« hedder det dog 1769: Uden for Byen er og en Stampemølle.

et forholdsvis stort Antal Hoteller og Pensionater, der paa moderate Betingelser fyldestgør rimelige Fordringer. Nord for Byen paa Bakkeskraaningen i Skovens Udkant ligger Kur- og Badehotellet, fra hvis Glasveranda der er en herlig Udsigt ud over Slettelandet, Søen og Byen. Ved den er Jernbrønden — Danmarks mest jernholdige Kilde — opdaget 1883, der i Forbindelse med Søbadeanstalten ejes af et Konsortium. Op ad Byen ligger den smukke, ejendommelige og ret store Sæbygaards Skov, hvortil der fra Byen fører en smuk Allé.

Landbruget har ikke saa megen Betydning for Byen som i gamle Dage, dog er det ikke ubetydeligt, idet Byens Markjorder udgør henved 1045 Tdr. Land, men Boniteten er mindre god. Større Betydning har Fiskeriet, der underholder mange Familier og giver et aarligt Udbytte af 40—50,000 Kr.; men størst Betydning har dog Handel og Haandværk, der er Byens Hovederhverv.

Oprøret i Sæby 1818.

At give Skildringer af Sæby Historie uden Medtagelse af den i Aaret 1818 mærkelige Tildragelse, der har faaet Navn af „Oprøret i Sæby", vilde ikke være rigtigt; og selv om Skildringen fuldt saa meget vil komme til at dreje sig om Hovedpersonen i „Oprøret", den bekendte Degn, Martin Dietz af Vrensted, saa er dog Begivenhederne saa karakteristiske for Tiden og Forholdene i Sæby paa denne Tid, at den bør medtages, og jeg gengiver den her nærmest efter M. Goldschmidt, der i sin „Dagbog" har givet en efter Justitsakter meget udtømmende Fremstilling af hele Affæren.

Martin Dietz blev født i Tønder 1765; hans Fader var Dragon, men Dietz omtalte ham gærne som en Soldat af adelig Slægt. Efter at have gennemgaaet et seminaristisk Kursus og været Huslærer i det Slesvigske,

kom Dietz i Aaret 1789 som Skolelærer til Aalborg, hvor han blev i 4 Aar, og derpaa til Randers, hvor han forblev i 14 Aar og i nogen Tid var vel anset; men da han levede over Evne og derfor gav sig til at være Vinkelskriver, som nogle sagde, eller saa de offentlige Forholds Brøst efter og vilde hjælpe de Undertrykte, som han selv sagde, kom han i Vanrygte hos Embedsstanden og den højere Borgerstand. Han beskyldtes for at have skrevet et falsk Brev fra Kronprinsens civile Departement i Kiel til Etatsraad Carøe i Randers, men ved Forhørene fremkom intet Bevis, og Sagen blev efter Kronprinsens Ordre neddysset. En Tradition, der naturligvis ikke findes i Akterne, siger, at Dietz derpaa købte Vrensted Degnekald af Grev Rosenkrones Tjener. Til Vrensted kom han i al Fald som Degn 1807.

Her aabnede sig en vid Mark for den Blanding af Egennytte og Medfølelse for Almuen, der synes at have karakteriseret Dietz. Han havde en stor Evne til at vinde Bønderne og overtale dem endog til Ting, der var dem til Skade; men var dog mere snogagtig snu end klog, dristig som en ægte Lovtrækker, saa længe han troede at have et Lovens Bogstav foran sig til Forskansning, uden Overblik og derfor ude af Stand til at indse, hvad hans Indflydelse paa Bønderne betød, og hvorvidt han turde gaa. Hans Virksomhed bestod fornemmeligt i, at han skrev Klager baade til Kongen og Kancelliet, gav juridiske Raad, skrev Indlæg i Retssager, til hvilket Øjemed han betjente sig af to Prokuratorer, hans „Redskaber", der lagde Navn til og officielt førte Sagerne, samt blandede sig i Trætter og instruerede Vidner m. m. Under den store Sag mod ham, optraadte en Mand som hans Fjende, fordi han i sine Velmagts-Dage ved et Par „venlige Linier" havde tvunget denne Mand til at betale sin Karl hans Løn. Han holdt et stort Kontor i Degneboligen og skrev kun lidt med egen Haand. Godsejere og Embedsmænd betragtede ham som en lille Konge eller som „en stor Skurk".

Det var navnlig i Sager om Hoveri, Tiender og Skolevæsen, at Dietz tjente Bønderne, og det ikke blot ved at tage deres Parti i en enkelt Sag; men ved i det hele at antyde, at de skulde eller burde blive aldeles

fri, især for Hoveriet. Han skal have ladet falde Vink om, at Kongen holdt med ham, og at kun Embedsmændene stod imod. Traditionen fortæller ogsaa, at han en Gang sendte Kongen en røget Laks, og da han fik en Taksigelse derfor gennem Overhofmarskallatet, viste han Bønderne Seglet som Bevis for, at han stod i Korrespondance med Kongen. Det generede ikke Dietz, at han allerede 1811 og 12 efter Kancelliets Ordre fik to drøje Irettesættelser for at have søgt at indblande sig i Besættelsen af Thise Skolelærerkald og for at have villet, ved en tvetydig Attest, fri en Karl for at blive Soldat.

En af de Embedsmænd, der fortrædigedes af Dietz, var Amtmand Sporon i Hjørring. Dietz havde klaget til Kongen over hans „utilladelige Handlinger". En Dag i Oktober 1814 skulde der holdes Overpolitiret, og Amtmanden saa da en Del Bønder staa opstillede og Dietz færdes med Papirer imellem dem. Han kaldte Dietz ind og „foreholdt ham igen hans Vinkelskriverier", men Dietz var dristig og fræk, hvorfor Amtmanden slog ham hans Papirer i Øjnene, greb ham i Nakken og kastede ham paa Døren. Dietz gjorde netop saa megen Modstand, som behøvedes, for at Bønderne skulde se, at han voldsomt kom ud af Døren. Saa snart han var ude, sagde han til Bønderne: „Her bliver ingen Retsdag i Dag, I have selv set, at Amtmanden har begaaet Overfald paa mig i Retslokalet".

Det var den snilde Vending, Dietz straks gav Sagen: Amtmanden havde krænket Thingstedets Hellighed, og han fik Bønderne til at underskrive en Klage herover til Kancelliet. Han troede nu at have Amtmanden fat og ytrede, at enten skulde han eller Amtmanden fra Embedet.

Men Amtmanden fremstillede det for Kancelliet saaledes, at han havde kaldt Dietz ind i sit private Værelse og af Vrede over hans Uforskammethed kastet ham ud, og bad Kancelliet om fri Proces for at oplyse, at han havde Ret til at bebrejde Dietz dennes Vinkelskriveri, og at den Klage, som Dietz havde faaet Bønderne til at underskrive paa, var falsk. Han fik sin Ansøgning bevilget, og saasnart Bønderne nu kom til at staa overfor en skarp Inkvisition, gik de i det væsent-

lige fra Klagen; thi Retten havde jo ikke været sat, og Dietz var altsaa banket i et privat Værelse. Samtidig tilvejebragte Amtmanden saa mange Bevisligheder mod Dietz for Vinkelskriverier, at Kancelliet beordrede Justitssag anlagt mod ham den 29. Maj 1815.

Den af Amtmand Sporon beskikkede Aktor, Prokurator Holm i Hjørring, var samfulde to Aar om at samle Bevisligheder imod Dietz; men det var ikke af Mangel paa god Villie fra hans Side. Han udstedte et Cirkulære til verdslige og gejstlige Embedsmænd, Godsejere og Forvaltere vidt omkring og udbad sig Oplysninger om, hvad de i Almindelighed havde at sige mod Dietz. Fra alle Sider kom højst ugunstige Udtalelser. Den eneste, der udtalte sig blidt, var Dietz's egen Præst, Pastor Segelcke, hvem Degnen netop havde plaget i en Skolesag. Han udtalte, at han vel havde lidt udestaaende med Degnen, men denne havde dog i det hele passet sit Embede forsvarligt og vist sig hjælpsom og god imod ham. Han havde altid hjulpet ham i og af Vognen og op ad Thise slibrige Høj.

Efter to Aars Forløb kom da Actor med sin store Samling af Beviser og Klager, hvoriblandt var to meget alvorlige: at Dietz havde ytret eller i en Klage ladet udtale, at da Bønderne ikke havde nogen til at forsvare sig imod gejstlige og verdslige Embedsmænd, kunde der ventes en Opstand i Landet, og at han var direkte eller indirekte medskyldig i, at Bønderne fra Kokkedals Gods vilde være fri for Hoveri og havde rottet sig sammen og voldeligt overfaldet Forvalter Hansen.

Han var altsaa „en for den offentlige Sikkerhed farlig Person", og da man ikke kunde eller vilde lade ham blive ved at drive sin Kontorvirksomhed i Vrensted, blev det besluttet, at han skulde arresteres.

Vrensted hører nu til Børglum Herred med Tingsted i Hjørring; men den Gang hørte det til Jerslev—Kær Herred med Tingsted i Sæby. By- og Herredsfoged Boeck i Sæby var derfor den, der skulde arrestere Dietz, og han vovede ikke at begive sig til Vrensted uden militær Bedækning. Dog behøvede han ikke mere end tre Mand og en Underofficer for at bringe den frygtede Degn til Sæby, hvilket skete den 9de Januar 1818.

Dietz blev ikke indsat i Byens Arrest, „ikke fordi denne jo var umenneskelig", men fordi han havde hovne Ben. Han fik Husarrest. Man lejede Værelser for ham og hans Familie hos Skomager Schjoldan, og til sin Ulykke fik Schjoldan det Hverv at passe paa, at Dietz ikke havde Skrivematerialer, og forebygge, at han modtog Besøg. Byens to Politibetjente skulde hjælpe Schjoldan med at føre dette Tilsyn. Men Dietz vandt sine Vogtere og tilsyneladende det ganske Sæby for sig og sin Sag. Folk samledes hos ham, drak Brændevin og røg Tobak, holdt politiske Taler og hørte paa hans Klager over den Uret, han og Folket led. Hans Kone var af vendsysselsk Bondestand, et dristigt Fruentimmer og desuden med nogen Evne til at spille Komedie, navnlig til at falde i Besvimelse. En af hans Døtre var gift, og hendes Mand, Jens Larsen, Nørholm, var Dietz's ivrigste Discipel. En anden af hans Døtre, Agathe, var 19 Aar, køn, tilbedt af en Ungersvend ved Navn Chresten Mathiesen, der ligeledes med Liv og Sjæl sluttede sig til Degnens Sag.

Den Tilstand kunde ikke vedblive, og Amtmand Sporon gav Ordre til, at Dietz skulde føres til Hjørring. To Politibetjente afsendtes fra Hjørring for at bringe ham dertil.

Dette var det haardeste Slag, der endnu havde ramt Dietz. At skulle føres som Fange til den By, hvor den Mand tronede som Amtmand, hvem han havde villet afsætte. Han besluttede at sætte sig imod med Hænder og Fødder. Han sagde til sine Venner, at Sporon vilde have ham til Hjørring for at tage Livet af ham, at der allerede var gjort Forsøg paa at sende ham forgiftet Medicin fra Sæby Apothek m. m.

Naturligvis burde Dietz ikke have vidst et Ord om, hvad man havde til Hensigt med ham, før han var overgivet til Politibetjentene fra Hjørring; men der blev vist Mangel paa Conduite fra Politimesterens Side.

Boeck var bortrejst, og hans Fuldmægtig, Løjtnant Mørk, var konstitueret. Dette udlagde Dietz saaledes, at Boeck toede sine Hænder ligesom Pilatus, og at Mørk havde af Sporon faaet 2000 Rdl. for at udlevere ham. Mørk, der straks havde fejlet ved ikke at holde Ordren hemmelig, gav sig nu til at underhandle med Dietz, og

først da denne afviste alle Underhandlinger, drog Mørk den 22. August 1818 frem imod ham med Byens to Politibetjente. Dietz erklærede, at han vilde værge sig til sidste Blodsdraabe med Økse og Pistol. Hans Kone skreg og faldt i Besvimelse. Hans Datter Agathe gik imod Mørk med saadanne Trudsler, at han ifølge egen Tilstaaelse blev forfærdet. Folk strømmede til. Dietz's 17-aarige Søn, Frederik, raabte til dem: „Moder kvæler sig (det vil sige hænger sig). Mørk befalede sine to Politibetjente at lægge Haand paa Dietz, men de vægrede sig, naar han ikke selv vilde. I en Slags Forsvarsskrift, han senere indgav, kalder Mørk den ene af Politibetjentene „en gammel Nathue", den anden „en stupid og dum Bondeflegel". Selv forsvarede de sig senere med, at deres Løn kun var $8^1/_2$ Rdl. om Aaret, at de hverken havde Skilt eller Uniform og ikke var vant til at gøre Polititjeneste.

Hjørring Politibetjente stod og saa til; de erklærede, at det var dem paabudt at bringe Degnen til Hjørring, naar de fik ham, men ikke selv at tage ham. Da Mørk nu følte sig ude af Stand til at overvælde Fjenden og saa Almuen stimle sammen, appellerede han til Borgervæbningen.

Denne var et Artillerikorps oprettet under Krigen, havde talt ca. 30 Mand, adskillige Gange betjent et Kystbatteri mod engelske Krydsere og opført sig agtværdigt. Efter Freden var Kanonerne kørt bort, Korpset blev glemt og havde næsten glemt sig selv, indtil Mørk fordrede dets Hjælp til at bekæmpe den oprørske Degn. Trofast adlød det Ærens Bud og Pligtens Stemme og mødte ca. 20 Mand stærk under sin Chef, Løjtnant Aabel, der af Profession var Møller og i Mangel af anden Uniform indfandt sig i Møllerdragt.

Mængden lo og spurgte, hvad det var for en Uniform. Det kom til Ordveksling og derpaa til Puf og Slag, og Sæbys Artilleri, der havde staaet sig mod Engelskmændene, bukkede under for de Sæbyeske Vendelboere, men havde rigtignok heller ingen Kanoner. Om det saa var Hr. Mørck, fik han Hatten slaaet af og et Dunk i Ryggen.

Nu sendtes Stafetter til Hjørring og Aalborg, og fra sidstnævnte By rykkede Løjtnant Mantzius med 20

Mand og en Underofficer mod Sæby, hvor han indtraf den 25. August. Mantzius „søgte først Audients hos Dietz", som der senere spydigt blev sagt, det vil sige, han gik ind til Dietz og forestillede ham, at han burde være fornuftig og følge med godvillig. Men Degnen sagde Nej.

Saa hentede Løjtnant Mantzius sine Tropper og indtog med disse en Stilling, saaledes, at de dannede tre Sider af en Firkant, hvis fjerde Side var Schjoldans Hus. En naiv Tegning mellem Justitsakterne viser Scenen. Degnen slog Bolt for Døren. Mængden stimlede til, og Løjtnant Mantzius gjorde den da opmærksom paa, at hans Soldater havde skarpladte Geværer, hvortil Peder Krog svarede, at Degnen fik de ikke uden Blodsudgydelse. Agathes Bejler, Chresten Mathisen, raabte de virkelig tapre, ægte Vendelboe-Ord: „Skyd kun! I kan dog kun skyde tyve ad Gangen".

Agathe lod bringe store Sten op paa Taget for at knuse Soldaterne. Hun tilraabte Garver Myrhmann: „Lad mig nu se, Myrhmann, at De holder med Fader! Lad mig se, at De ikke er bange for de røde Karle."

Dietz' Kone var bleven lukket ude, da Degnen stængede Døren. Hun slog en Rude ind, sprang ind ad Vinduet og viste Soldaterne sin Arm, der var bleven skaaren af Ruden, og raabte: „Det er det første Blod, der flyder, men det skal ikke blive det sidste".

Jens Larsen Nørholm, Degnens Svigersøn, fik en Ide. Han og en Skare Venner hentede Byens Sprøjte, for at sprøjte Soldaterne bort, eller, som de sagde, for at slukke Ilden, der kunde opkomme i Byen, naar Soldaterne skød. Kort, det var Alvor. Og at det ikke var blot „en af Degnens Kunster og Brændevin vildledet Skare", men at der var dyb, moralsk Uvillie tilstede over, at Degnen skulde gives i Sporons Vold, kan ses af, at en Præst Søndagen forud. den 23., fra Prædikestolen havde sagt nogle Ord til Fordel for Dietz. Der blev senere korresponderet mellem Avtoriteterne om en Undersøgelse heraf; men man fandt det klogest at ignorere det. Flere Borgere havde allerede vægret sig ved at modtage Soldater i Kvarter, og ude paa Landet havde Bønderne vægret sig ved efter Tilsigelse at give dem Befordring.

Imidlertid stod Løjnant Mantzius med sine 20 Mand og en Underofficer omringet af Mængden og truet ovenfra af Agathes Artilleri. Nogle Beboere fandt da paa en lykkelig Udvej, hvorfor de senere blev straffede. De tilbød nemlig Mantzius Kaution for, at Degnen skulde blive til Stede i Sæby indtil nærmere Ordre. Han benyttede dette til en Bro for et Tilbagetog, lod sine Tropper indtage en fast Stilling ved Købmand Aabels Gaard og afsendte en Rapport, hvori han undskyldte sig med, at han ikke havde ubetinget Fuldmagt, og tilføjede, at Folket optraadte for Dietz „som var han en Helgen og Martyr og ikke en Degn".

Generalkommandoen for Nørrejylland erfarede, at Hs. Majestæts Soldater havde lidt et, rigtignok ublodigt, Nederlag i Sæby og blev energisk. I Aalborg havde den Gang Hs. Durchlauchtighed, Landgrevé Wilhelm af Hessen Kommandoen. Om den Del, han tog i Sagerne, fortælles dog intet i Akterne, som kun indeholder en Seddel fra ham. Men man afsendte uopholdelig Kaptajn Stricker med 200 Mand og ubetinget Fuldmagt. Frederik den 6., som ved Stafet fik Underretning om Løjnant Mantzius' Uheld, stillede straks de jydske, lette Dragoner og det slesvigske Kyraserregiment til Disposition. Der var rigtignok af hvert Regiment kun 40 Mand inde. Heldigvis blev det ikke nødvendigt at bruge Kavalleriet.

Da Kapt. Stricker den 28. August drog ind i Sæby, og Ruderne dirrede af Trommeslagene, sank Hjertet hos alle undtagen hos Agathe. Hun sendte ridende Stafetter ud for at rejse Fiskerne ved Bangsbostrand og Fladstrand og Bønderne i det indre til Kamp for hendes Fader. Men Befolkningen vilde ikke rejse sig mod Statsmagten for Dietz' Skyld.

Dietz blev nu greben i Maren Christensdatter Tranes Madskab, hvor han havde skjult sig, og belagt med Lænker blev han ført til Aalborg, han opnaaede dog dette, at Amtmand Sporon ikke fik ham til Hjørring. Agathe blev gjort til Krigsfange, ligeledes hendes Moder og Broder, hendes Elsker og hendes Svoger m. m. fl., ialt 51 Personer. Byen erklæredes i Belejringstilstand. Skildvagter stod rundt om den og tillod ingen at komme bort uden Pas fra Kaptajnen, og enhver, der vilde ind, blev visiteret.

Antallet af de arresterede var saa stort, at man ikke havde Lænker til dem og heller ikke Plads i Hovedkvarteret, Købmand Aabels Gaard; en Del af dem skal have ligget bagbundne paa Fortouget Natten over. Sagnet siger, at Christen Mathisen gik omkring i Byen i Fruentimmerklæder og narrede Soldaterne, indtil han efter 3—4 Dages Forløb overgav sig frivillig, og at Peter Krog skjulte sig i Heden og blev som et Dyr jaget af Soldaterne, der skød efter ham. Men Justitsakterne viser, at kun Jens Larsen Nørholm undslap en kort Tid.

En Kommission blev nu nedsat den 2. September samme Aar for at dømme Dietz og hans medskyldige, og for denne blev tillige den forrige Sag, der var anlagt mod Degnen, indanket. Der forefindes et privat Brev, dateret 3. Septbr. fra et af Kommissions-Medlemmerne til Kancellipræsident Kaas, hvori han melder, at Rygterne, som „finder Tiltro her i Byen", om at Almuen har rejst sig, er falske, og at der haves godt Haab om at bevise, at Degnen Dietz „er den Skurk, han virkelig er".

Kommissionens Stemning imod ham fremgaar deraf, at man forbød ham selv at føre sin Sag og ikke heller vilde tillade ham at se de Dokumenter, der indeholdt og støttede Anklagerne mod ham. Det hele skulde ledes af hans Defensor. Men Aktor fandt dette, ikke uretfærdigt, men uhensigtsmæssigt, og Dietz fik Akterne at se. Ved Højesteret fik han dog „efter erhvervet Kancellitilladelse" Lov til selv at tale sin Sag.

Kommissionens Dom faldt i Juli 1819 og den lød paa, at Dietz skulde have Haand, Ære og Bodslod forbrudt, men ved Højesteretsdommen af 9. April 1821 forandredes den til 3 Aars Arbejde i Viborg Tugthus. Ved kongelig Resolution af 28. April 1824, der findes anført i Kongens Fogeds Protokol, fik han et Tillæg af 2 Maaneders Tugthusstraf for at afsone nogle Bøder, og det ses af samme Resolution, at han var hensat i Københavns og ikke i Viborg Tugthus.

De Slaveri- og Tugthusstraffe, som Kommissionen lod regne med over hans Medskyldige, blev ligeledes af Højesteret formildede. Hans Hustru, der af Kommissionen var dømt til Tugthuset, blev frifunden for

videre Tiltale, og Agathe, som Kommissionen havde tiltænkt 3 Aar i Tugthuset, slap med en forholdsvis lille Straf. Men de af de dømte, der ejede noget, blev ødelagte af Processen, der ifl. Kommissionens Regninger kostede saadan noget som 12,000 Rd.

Da Dietz kom ud af Tugthuset, fik han en aarlig Understøttelse af Frederik den 6. Han tog igen Ophold paa Skuepladsen for sin tidligere Virksomhed og fortsatte den, men paa Koncepter til Klager og Indlæg føjede han gerne efter den Tid til: „For alting hold jer til Sandheden". Det lykkedes ham bl. a. at skaffe nogle Bønder, der mente sig forurettet ved Udskiftning af Klitlodder, Ret mod Landinspektøren. Dietz skildredes som en jovial Mand og herlig Selskabsbroder, der kunde fortælle mangfoldige Anekdoter og paa staaende Fod gøre gode Rim. Men han ragede atter uklar med Embedsmændene og maatte bort fra Egnen. 1834 synes han at bo i København og udgav da 1ste Hæfte af sit Levnedsløb, som handler om hans Slægt og Ungdom; men mere udkom ikke. Folk sagde, at Kong Frederik den 6te ikke vilde have Sagen omtalt og derfor standsede ham i Udgivelsen af de efterfølgende Hefter.

Goldschmidt slutter sin Fortælling med at sige, at paa Grund af at Fiskerne i Sæby kom i Ulykke for Dietz' Skyld, saa var hans Minde saa forhadt blandt deres Efterkommere, at da Skolelærer Rasmus Sørensen 1849 stillede sig til Rigsdagsvalg i Sæby, og man havde indbildt Fiskerne, at han var Fætter til Dietz, saa vilde de prygle ham ud af Byen, og det lykkedes kun med stor Møje Politiet at sikre hans Bortrejse.

Hvorledes Mindet i anden Retning vedligeholdt sig om Dietz anfører samme, at en Løjtnant Stricker (formodentlig en nær Slægtning af Kaptejn Stricker, der besatte Sæby) som i 1848 stod ved et Kompagni Vendelboere, sagde til dem: „Jeg skal lære Jer Dietz's Sønner at lystre".

En ret talrig Slægt af Dietz's Efterkommere lever og bor endnu i Vendsyssel.

INDHOLDS-FORTEGNELSE

Skatten i Gedebjerg . . . . . Side 1.
Byens og Navnets Oprindelse . . . . . — 2.
Byens første Privilegier . . . . . — 2.
Klosteret . . . . . — 4.
Kirken . . . . . — 9.
Kirkens Inventarium:
Altertavlen, Alterbordet, Alterstagerne, Døbefonten, Duen, Prædikestolen, Lydhimlen, Munkestolene, Kirkestolene, Orgelet, Lysearmene, Skibet, Lysekronerne, Sol, Maane og Stjerner, Krusifixerne Madonnabilledet, Epitafierne og Mindetavlerne, de 8 Tavler i Korskirken . . . . . — 11.
Kalkmalerierne . . . . . — 33.
Kirkeklokkerne . . . . . — 39.
Kirkegaardene . . . . . — 40.
Offentlige Bygninger, Institutioner m. m.:
Raadhuset, Toldkamret, Postkontoret, Sygehuset Epidemihuset, Børnehjemmet, Præstegaarden, By- og Herredskontoret, Baptistkapellet, Missionshuset, Skolerne (Borgerskolen, Realskolen, teknisk Skole) — 40.
Redningsvæsenet . . . . . — 45.
Havnen . . . . . — 47.
Byens Udvikling . . . . . — 53.
Næringsveje . . . . . — 55.
Oprøret i Sæby 1818 . . . . . — 58.